

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΙΧΘΥΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΥΔΑΤΙΝΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΟΥΔΩΝ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Αντιλήψεις των νηπιαγωγών για το ρόλο των κοινωνικών αξιών στην
καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά»**

Χριστίνα Τσαχά

ΒΟΛΟΣ 2025

UNIVERSITY OF THESSALY
DEPARTMENT OF ICHTHYOLOGY AND AQUATIC ENVIRONMENT
AND DEPARTMENT OF SPECIAL EDUCATION

JOINT POSTGRADUATE PROGRAMME
«EDUCATION FOR SUSTAINABILITY AND THE ENVIRONMENT»

JOINT POSTGRADUATE MASTER'S THESIS

**«Kindergarten teachers' perceptions of the role of social values in cultivating
environmental awareness in children»**

Christina Tsacha

VOLOS 2023

© ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, 2025. Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία (Μ.Δ.Ε.), η οποία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: Εκπαίδευση για την Αειφορία και το Περιβάλλον και τα λοιπά αποτελέσματα αυτής αποτελούν συνιδιοκτησία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και του φοιτητή, ο καθένας από τους οποίους έχει το δικαίωμα ανεξάρτητης χρήσης και αναπαραγωγής τους (στο σύνολο ή τμηματικά) για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, σε κάθε περίπτωση αναφέροντας τον τίτλο και το συγγραφέα και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, όπου εκπονήθηκε η Μ.Δ.Ε. καθώς και τον Επιβλέποντα Καθηγητή και την Επιτροπή Αξιολόγησης.

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Ματσιώρη Στεριανή, Καθηγήτρια, Τμήμα Γ.Ι.Υ.Π., Π.Θ., ***Επιβλέπουσα.***

Δρίτσας Σοφοκλής, Δρ., Μέλος Ε.ΔΙ.Π., Βαθμίδα Α΄, Γ.Ι.Υ.Π., Π.Θ., ***Μέλος.***

Παρασκευόπουλος Στέφανος, Ομοτ. Καθηγητής, Π.Τ.Ε.Α., Π.Θ., ***Μέλος.***

Στον Χρήστο και την Κωνσταντίνα

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Πρώτα απ' όλα, να ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κ. Στεριανή Ματσιώρη, για την πολύτιμη καθοδήγηση, την υποστήριξη και τις εύστοχες παρατηρήσεις της καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας μου. Η εμπειρία και οι γνώσεις της αποτέλεσαν σημαντικό εφόδιο για την εξέλιξη και ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας. Επιπλέον, ευχαριστώ θερμά τους/τις νηπιαγωγούς που συμμετείχαν στην έρευνα, αφιερώνοντας χρόνο και μοιραζόμενοι/ες τις εμπειρίες και τις απόψεις τους. Η συμβολή τους υπήρξε ανεκτίμητη για τη συλλογή δεδομένων και την εξαγωγή συμπερασμάτων. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω την οικογένεια μου και τους φίλους μου για τη συνεχή στήριξη, την κατανόηση και την ενθάρρυνση που μου παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Η παρουσία τους υπήρξε πολύτιμη, ειδικά στις στιγμές που χρειάστηκε ενίσχυση και κουράγιο. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και στο Δια-τμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών "Εκπαίδευση για την Αειφορία και το Περιβάλλον" για την ευκαιρία που μου έδωσε να εμβαθύνω σε ένα τόσο σημαντικό και επίκαιρο θέμα.

Πρόλογος

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία με τίτλο «Οι αντιλήψεις των Νηπιαγωγών για το ρόλο των κοινωνικών αξιών στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά» εκπονήθηκε από τη Τσαχά Χριστίνα, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Δια-τμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών "Εκπαίδευση για την Αειφορία και το Περιβάλλον", του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας υπό την επίβλεψη της Καθηγήτριας Στεριανής Ματσιώρη και ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2025.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ευαισθητοποίηση των νέων γενεών απέναντι στα σύγχρονα περιβαλλοντικά ζητήματα. Στην παρούσα έρευνα εξετάζεται η σχέση μεταξύ περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κοινωνικών αξιών στην προσχολική ηλικία, καθώς και ο ρόλος των νηπιαγωγών στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών. Η μελέτη αυτή επικεντρώνεται στην κατανόηση των τρόπων με τους οποίους οι εκπαιδευτικοί ενσωματώνουν τις κοινωνικές αξίες στη διδασκαλία τους και στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων προγραμμάτων.

Το βασικό πρόβλημα που διερευνάται είναι κατά πόσο η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια αξιών όπως ο σεβασμός, η αλληλεγγύη, η υπευθυνότητα και η δικαιοσύνη. Η σημασία του θέματος είναι ιδιαίτερα μεγάλη, καθώς η διαμόρφωση κοινωνικά υπεύθυνων και περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένων πολιτών αποτελεί αναγκαιότητα της σύγχρονης κοινωνίας. Μέσα από αυτή την έρευνα, επιδιώκεται η κατανόηση των στάσεων και των πρακτικών των νηπιαγωγών, ώστε να εντοπιστούν οι βέλτιστοι τρόποι ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία.

Η μελέτη βασίζεται σε ποσοτική συγχρονική έρευνα, χρησιμοποιώντας ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε σε νηπιαγωγούς. Μέσω αυτής της μεθόδου, συγκεντρώθηκαν δεδομένα σχετικά με τις αντιλήψεις και τις διδακτικές πρακτικές των εκπαιδευτικών, τα οποία αναλύθηκαν στατιστικά για την εξαγωγή ουσιαστικών συμπερασμάτων. Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν τη σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στη διαμόρφωση αξιών και προσφέρουν χρήσιμα στοιχεία για τη βελτίωση των εκπαιδευτικών πρακτικών στο μέλλον.

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών σχετικά με τον ρόλο των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και τον τρόπο με τον οποίο αυτές ενσωματώνονται στη διδακτική πρακτική στην προσχολική ηλικία. Ο κύριος στόχος της μελέτης είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κοινωνικών αξιών, καθώς και η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων προγραμμάτων στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών.

Η έρευνα υλοποιήθηκε μέσω ποσοτικής συγχρονικής μελέτης με τη χρήση ερωτηματολογίου, το οποίο διανεμήθηκε σε νηπιαγωγούς. Η μέθοδος αυτή επέτρεψε τη συλλογή δεδομένων που αποτυπώνουν τις απόψεις και τις πρακτικές των εκπαιδευτικών σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Τα δεδομένα αναλύθηκαν στατιστικά, ώστε να εντοπιστούν τάσεις και συσχετισμοί μεταξύ των μεταβλητών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι η πλειονότητα των νηπιαγωγών έχει λάβει επιμόρφωση σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την προώθηση κοινωνικών αξιών, γεγονός που ενισχύει την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων που εφαρμόζονται. Οι κοινωνικές αξίες, όπως ο σεβασμός, η αλληλεγγύη, η υπευθυνότητα και η δικαιοσύνη, αναγνωρίζονται ως αναπόσπαστο μέρος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και θεωρούνται καθοριστικές για την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί ενσωματώνουν συστηματικά δραστηριότητες που ενισχύουν τις αξίες αυτές, παρά τις αρχικές υποθέσεις περί δυσκολιών στην εφαρμογή τους.

Συμπερασματικά, η έρευνα επιβεβαιώνει τη στενή σχέση μεταξύ περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κοινωνικών αξιών και αναδεικνύει την ανάγκη περαιτέρω ενίσχυσης βιωματικών προγραμμάτων. Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι η εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνων και κοινωνικά συνειδητοποιημένων πολιτών.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνικές αξίες, Περιβαλλοντική συνείδηση, Προσχολική εκπαίδευση, Προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Ρόλος των Νηπιαγωγών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	i
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1. Παρουσίαση του Θέματος.....	1
1.2. Σκοπός και Ερευνητικά Ερωτήματα.....	2
1.3. Υποθέσεις της Έρευνας.....	4
1.4. Σημασία της Έρευνας.....	4
1.5. Δομή της Εργασίας.....	8
1.6. Θεωρητικό πλαίσιο.....	10
1.6.1. Κοινωνικές Αξίες και Εκπαίδευση.....	10
1.6.2. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Προσχολική Ηλικία.....	13
1.6.3. Ο Ρόλος των Νηπιαγωγών στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.....	17
1.6.4. Σχέση Κοινωνικών Αξιών και Περιβαλλοντικής Συνείδησης.....	19
1.6.5. Ανασκόπηση της Σύγχρονης Έρευνας.....	25
1.6.6. Ανασκόπηση της Σύγχρονης Έρευνας στην Ελλάδα.....	32
2. ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ / ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	37
2.1. Ερευνητική Προσέγγιση.....	37
2.2. Δείγμα.....	38
2.3. Ερευνητικά Εργαλεία.....	38
2.4. Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων.....	39
2.5. Μέθοδοι Ανάλυσης Δεδομένων.....	40

2.5.1. Περιγραφική Στατιστική.....	40
2.5.2. Επαγωγική Στατιστική.....	40
3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	41
3.1. Περιγραφή των Αποτελεσμάτων.....	41
3.2. Ανάλυση των Δεδομένων.....	55
3.2.1. Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση.....	55
3.2.2. Επαγωγική Στατιστική Ανάλυση.....	56
3.3. Ανάλυση σύμφωνα με τις ερευνητικές υποθέσεις.....	57
3.4. Συγκρίσεις και Αντιπαραθέσεις.....	59
4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	62
4.1. Συμπεράσματα.....	62
4.2. Περιορισμοί της Έρευνας.....	63
4.3. Συστάσεις για Μελλοντική Έρευνα.....	65
4.4. Προτάσεις για την Εκπαιδευτική Πρακτική.....	67
5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	69
6. ABSTRACT.....	1
7. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	3

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Παρουσίαση του Θέματος

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία αποτελεί μια από τις σημαντικότερες επενδύσεις για το μέλλον, καθώς τα παιδιά σε αυτή την ηλικία βρίσκονται σε μια κρίσιμη φάση διαμόρφωσης των αξιών και των συμπεριφορών τους. Οι νηπιαγωγοί, έχοντας τον ρόλο των πρώτων εκπαιδευτικών καθοδηγητών, συμβάλλουν καθοριστικά στην εισαγωγή και καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση δεν περιορίζεται μόνο στην πληροφόρηση σχετικά με το περιβάλλον, αλλά επεκτείνεται και στην καλλιέργεια κοινωνικών αξιών όπως ο σεβασμός, η υπευθυνότητα, η συνεργασία και η αλληλεγγύη. Οι κοινωνικές αξίες είναι θεμελιώδεις για τη διαμόρφωση της στάσης των παιδιών απέναντι στο περιβάλλον. Μέσα από την ενσωμάτωση αυτών των αξιών, τα παιδιά μαθαίνουν να εκτιμούν τη σημασία της διατήρησης και προστασίας του περιβάλλοντος, αντιλαμβανόμενα την ανάγκη για συλλογική δράση και υπευθυνότητα. Οι νηπιαγωγοί, μέσω της διδακτικής τους προσέγγισης και των καθημερινών πρακτικών, προωθούν αυτές τις αξίες, συμβάλλοντας έτσι στην καλλιέργεια μιας περιβαλλοντικά ευαίσθητης και υπεύθυνης γενιάς.

Η μελέτη των αντιλήψεων των νηπιαγωγών για τον ρόλο των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι ζωτικής σημασίας. Μέσα από αυτή τη μελέτη, μπορούμε να κατανοήσουμε πώς οι νηπιαγωγοί αντιλαμβάνονται το έργο τους και πώς εφαρμόζουν τις αξίες αυτές στην καθημερινή τους διδασκαλία. Επιπλέον, μπορούμε να αξιολογήσουμε την αποτελεσματικότητα των τρεχόντων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία και να εντοπίσουμε τυχόν ανάγκες για περαιτέρω επιμόρφωση και

υποστήριξη των εκπαιδευτικών. Η ανάλυση των αντιλήψεων αυτών είναι κρίσιμη για την ενίσχυση της εκπαιδευτικής πρακτικής και τη διαμόρφωση στρατηγικών που θα προωθήσουν αποτελεσματικότερα την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά. Κατανοώντας καλύτερα τον ρόλο των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, μπορούμε να δημιουργήσουμε πιο συνεκτικά και αποτελεσματικά εκπαιδευτικά προγράμματα που θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη μιας γενιάς που θα είναι πιο συνειδητοποιημένη και ενεργή στην προστασία του περιβάλλοντος.

Σε αυτό το πλαίσιο, η έρευνα αυτή αποσκοπεί να φωτίσει τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών και να αναδείξει τον σημαντικό ρόλο που παίζουν οι κοινωνικές αξίες στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Μέσω της έρευνας και της ανάλυσης, επιδιώκεται η ενίσχυση της εκπαιδευτικής πρακτικής και η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης από τα πρώτα στάδια της εκπαίδευσης.

1.2. Σκοπός και Ερευνητικά Ερωτήματα

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων των νηπιαγωγών σχετικά με τον ρόλο των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, καθώς και η ανάλυση του τρόπου με τον οποίο αυτές οι αξίες ενσωματώνονται στην καθημερινή διδακτική πρακτική στην προσχολική ηλικία. Η μελέτη εστιάζει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι νηπιαγωγοί προάγουν θεμελιώδεις κοινωνικές αξίες, όπως ο σεβασμός, η συνεργασία, η αλληλεγγύη και η υπευθυνότητα, με στόχο την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών.

Αναλυτικότερα, οι επιμέρους στόχοι της έρευνας περιλαμβάνουν:

- Την κατανόηση των αντιλήψεων των νηπιαγωγών σχετικά με τη σημασία των κοινωνικών αξιών στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης.
- Την εξέταση των διδακτικών πρακτικών που χρησιμοποιούνται για την προώθηση αυτών των αξιών στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.
- Τη διερεύνηση των προκλήσεων και των εμποδίων που συναντούν οι νηπιαγωγοί κατά την ενσωμάτωση κοινωνικών αξιών στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.
- Την αξιολόγηση της ανάγκης για περαιτέρω επιμόρφωση και υποστήριξη των νηπιαγωγών στη διδασκαλία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και των κοινωνικών αξιών.

Η έρευνα διαμορφώνεται γύρω από τα παρακάτω κύρια ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες είναι οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών σχετικά με τη σημασία των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία;
- Με ποιους τρόπους ενσωματώνονται οι κοινωνικές αξίες στην καθημερινή διδακτική πρακτική της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο;
- Ποιες είναι οι κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι νηπιαγωγοί κατά την ενσωμάτωση των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση;
- Πώς αξιολογούν οι νηπιαγωγοί την επάρκεια των υπάρχοντων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για την καλλιέργεια κοινωνικών αξιών;
- Ποιες είναι οι ανάγκες επιμόρφωσης των νηπιαγωγών για την αποτελεσματική σύνδεση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με την ανάπτυξη κοινωνικών αξιών;

1.3. Υποθέσεις της Έρευνας

Βάσει της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και των ερευνητικών στόχων, η μελέτη διατυπώνει τις ακόλουθες υποθέσεις:

- Οι νηπιαγωγοί αντιλαμβάνονται τις κοινωνικές αξίες ως κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχημένη καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης.
- Οι κοινωνικές αξίες δεν ενσωματώνονται επαρκώς στην καθημερινή διδακτική πρακτική λόγω έλλειψης πόρων και κατάλληλης επιμόρφωσης.
- Τα υφιστάμενα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν εστιάζουν επαρκώς στην προώθηση κοινωνικών αξιών, γεγονός που επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της καλλιέργειας της περιβαλλοντικής συνείδησης.
- Οι νηπιαγωγοί αναγνωρίζουν την ανάγκη για περαιτέρω επιμόρφωση και κατάρτιση σχετικά με τη σύνδεση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με τις κοινωνικές αξίες.

Αυτές οι υποθέσεις παρέχουν ένα σαφές ερευνητικό πλαίσιο για τη διερεύνηση των αντιλήψεων και των πρακτικών των νηπιαγωγών, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση στρατηγικών που θα ενισχύσουν την αποτελεσματικότητα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία.

1.4. Σημασία της Έρευνας

Η σημασία της έρευνας αυτής είναι πολυδιάστατη, καθώς συμβάλλει τόσο στην ακαδημαϊκή κοινότητα όσο και στην εκπαιδευτική πράξη, ιδιαίτερα στον τομέα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία. Η ανάλυση της συμβολής της έρευνας μπορεί να χωριστεί σε δύο κύριους άξονες:

Συμβολή στην Ακαδημαϊκή Κοινότητα

Εμπλουτισμός της βιβλιογραφίας στην περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία. Η έρευνα παρέχει νέα δεδομένα για τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών σχετικά με τον ρόλο των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. Παράλληλα, συμβάλλει στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνικές αξίες, όπως η υπευθυνότητα, η συνεργασία και ο σεβασμός, ενσωματώνονται στη διδασκαλία και επηρεάζουν τη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά. Δεδομένου ότι η προσχολική εκπαίδευση αποτελεί θεμέλιο για την ανάπτυξη της συνείδησης των παιδιών, αυτή η μελέτη εμπλουτίζει την ακαδημαϊκή συζήτηση για το πώς οι κοινωνικές αξίες επηρεάζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη από τα πρώτα στάδια της ζωής.

Ανάδειξη του ρόλου των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική συνείδηση. Η έρευνα ενισχύει τη θεωρητική κατανόηση της σχέσης μεταξύ κοινωνικών αξιών και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, παρέχοντας ενδείξεις για το πώς αυτές οι αξίες μπορούν να προωθήσουν την ανάπτυξη υπεύθυνων πολιτών. Αυτή η συμβολή είναι σημαντική για τις επιστήμες της εκπαίδευσης, της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας, καθώς δείχνει τη σύνδεση μεταξύ αξιών και στάσεων απέναντι στο περιβάλλον. Η έρευνα προσφέρει ένα θεωρητικό πλαίσιο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε μελλοντικές μελέτες σχετικά με την καλλιέργεια κοινωνικών αξιών σε διαφορετικά εκπαιδευτικά πλαίσια.

Πρόταση νέων μεθοδολογιών και εκπαιδευτικών πρακτικών. Η έρευνα αναμένεται να προτείνει νέες μεθόδους και πρακτικές για την ενσωμάτωση των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, τις οποίες η ακαδημαϊκή κοινότητα μπορεί να αξιοποιήσει για περαιτέρω ερευνητικά προγράμματα. Αυτές οι μεθοδολογίες μπορούν να βελτιώσουν τη διδασκαλία περιβαλλοντικών θεμάτων, δημιουργώντας έναν πιο σύνθετο και πολυδιάστατο

εκπαιδευτικό σχεδιασμό που θα προωθεί τις κοινωνικές αξίες και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση.

Συμβολή στην Εκπαιδευτική Πράξη

Υποστήριξη των νηπιαγωγών στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης. Η έρευνα θα προσφέρει πρακτικές οδηγίες και προτάσεις στους νηπιαγωγούς για το πώς μπορούν να ενσωματώσουν τις κοινωνικές αξίες στην καθημερινή τους διδασκαλία. Η ανάλυση των αντιλήψεων των νηπιαγωγών θα αποκαλύψει ποια είναι τα κενά ή οι προκλήσεις στην τρέχουσα πρακτική, και η έρευνα θα προτείνει βελτιώσεις για τη διδακτική προσέγγιση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Αυτές οι προτάσεις θα βοηθήσουν τους νηπιαγωγούς να ενισχύσουν τις διδακτικές τους πρακτικές και να προάγουν την περιβαλλοντική ευαισθησία μέσα από δραστηριότητες που καλλιεργούν την υπευθυνότητα, τη συνεργασία και τον σεβασμό στη φύση.

Ενίσχυση της επιμόρφωσης και της κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Η έρευνα θα αποκαλύψει τυχόν ανάγκες για περαιτέρω επιμόρφωση των νηπιαγωγών, εστιάζοντας στην ανάγκη για κατάλληλα επιμορφωτικά προγράμματα που θα τους βοηθήσουν να ενσωματώσουν καλύτερα τις κοινωνικές αξίες στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. Η επισήμανση αυτών των αναγκών θα είναι πολύτιμη για τους φορείς σχεδιασμού επιμορφωτικών προγραμμάτων, που θα μπορούν να αναπτύξουν νέα εκπαιδευτικά εργαλεία και υλικό, τα οποία θα βελτιώσουν την ικανότητα των εκπαιδευτικών να προάγουν την περιβαλλοντική συνείδηση.

Βελτίωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στην προσχολική ηλικία. Η έρευνα θα προσφέρει μια λεπτομερή αξιολόγηση των υφιστάμενων προγραμμάτων περιβαλλοντικής

εκπαίδευσης, επισημαίνοντας τα σημεία που χρειάζονται βελτίωση. Αυτή η αξιολόγηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί από εκπαιδευτικούς φορείς και οργανισμούς για την αναθεώρηση και βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών, ώστε να είναι πιο αποτελεσματικά στη διδασκαλία κοινωνικών αξιών. Η βελτίωση των προγραμμάτων θα οδηγήσει σε μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, που θα καλλιεργεί τόσο τη γνώση όσο και τις αξίες που είναι απαραίτητες για την υπεύθυνη συμπεριφορά απέναντι στο περιβάλλον.

Καλλιέργεια μιας περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένης και υπεύθυνης γενιάς. Μέσω της εφαρμογής των ευρημάτων της έρευνας, οι νηπιαγωγοί θα μπορούν να ενισχύσουν την περιβαλλοντική συνείδηση των παιδιών από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Η έρευνα θα συμβάλει στη διαμόρφωση παιδιών που θα μεγαλώσουν με αυξημένη αίσθηση ευθύνης απέναντι στο περιβάλλον και την κοινωνία. Αυτή η γενιά, έχοντας εφοδιαστεί με κοινωνικές αξίες και περιβαλλοντική ευαισθησία, θα είναι σε θέση να αναλάβει ενεργό ρόλο στη διατήρηση και προστασία του πλανήτη, προωθώντας τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η παρούσα έρευνα έχει σημαντική αξία τόσο για την ακαδημαϊκή κοινότητα, προσφέροντας νέο θεωρητικό και εμπειρικό υλικό σχετικά με τις κοινωνικές αξίες και την περιβαλλοντική εκπαίδευση, όσο και για την εκπαιδευτική πράξη, βοηθώντας τους νηπιαγωγούς να αναπτύξουν πρακτικές που θα καλλιεργούν την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των παιδιών. Η συμβολή της έρευνας μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένη και υπεύθυνη κοινωνία, ξεκινώντας από την πρώιμη παιδική ηλικία.

1.5. Δομή της Εργασίας

Η παρούσα εργασία είναι διαρθρωμένη σε κεφάλαια, καθένα από τα οποία αναλύει συγκεκριμένες πτυχές του θέματος, ακολουθώντας μια λογική και συνεκτική ροή από την εισαγωγή έως τα συμπεράσματα. Ακολουθεί μια αναλυτική περιγραφή της δομής της:

1. Εισαγωγή: Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το γενικό πλαίσιο της έρευνας, η σημασία του θέματος και οι στόχοι της μελέτης. Γίνεται αναφορά στο πεδίο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία, ενώ δίνεται έμφαση στον ρόλο των κοινωνικών αξιών. Επιπλέον, διατυπώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις που οδηγούν τη μελέτη. Επίσης η εισαγωγή επικεντρώνεται στη θεωρητική βάση της έρευνας. Αναλύονται οι βασικές έννοιες που σχετίζονται με την περιβαλλοντική εκπαίδευση και τις κοινωνικές αξίες, καθώς και η σημασία τους στην προσχολική ηλικία. Παρουσιάζεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση και οι σχετικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε αυτόν τον τομέα. Εξετάζεται επίσης η επίδραση των κοινωνικών αξιών, όπως ο σεβασμός, η υπευθυνότητα και η συνεργασία, στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης.

2. Υλικά και Μέθοδοι / Μεθοδολογία: Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η ερευνητική μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας. Περιγράφονται ο σχεδιασμός της έρευνας, η επιλογή του δείγματος, οι τεχνικές συλλογής δεδομένων (ερωτηματολόγια, πίνακες, κ.λ.π.) και η διαδικασία ανάλυσης των δεδομένων. Παρέχονται, επίσης, πληροφορίες για τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν και τις δεοντολογικές αρχές που τηρήθηκαν κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

3. Αποτελέσματα: Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει τα ευρήματα της έρευνας. Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν από τους νηπιαγωγούς αναλύονται με στόχο να απαντηθούν τα

ερευνητικά ερωτήματα. Παρουσιάζονται οι απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με τη σημασία των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, καθώς και οι πρακτικές που εφαρμόζουν στην καθημερινή τους διδασκαλία. Τα αποτελέσματα συνοδεύονται από πίνακες, γραφήματα ή άλλες μορφές παρουσίασης δεδομένων για την καλύτερη κατανόηση των ευρημάτων.

4. Συζήτηση και συμπεράσματα: Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται συζήτηση των αποτελεσμάτων σε σχέση με τη βιβλιογραφία και τα θεωρητικά πλαίσια που παρουσιάστηκαν νωρίτερα. Αναλύονται τα ευρήματα υπό το πρίσμα των ερευνητικών ερωτημάτων και υποθέσεων, και επισημαίνονται οι κύριες τάσεις, καθώς και οι αποκλίσεις από προηγούμενες μελέτες. Επίσης, εξετάζονται οι πρακτικές και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι νηπιαγωγοί στην ενσωμάτωση των κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. Συνοψίζονται τα κύρια ευρήματα της έρευνας και διατυπώνονται τα γενικά συμπεράσματα. Παρουσιάζεται η σημασία των αποτελεσμάτων για την εκπαιδευτική πράξη και η συμβολή τους στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά συνειδητοποιημένων παιδιών. Επιπλέον, προτείνονται πρακτικές κατευθύνσεις για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και την επιμόρφωση των νηπιαγωγών, καθώς και προτάσεις για μελλοντική έρευνα στον συγκεκριμένο τομέα.

5. Βιβλιογραφία: Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση των βιβλιογραφικών αναφορών που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της μελέτης. Περιλαμβάνει όλες τις πηγές που αναφέρονται στην εργασία, ακολουθώντας ένα ακαδημαϊκά αποδεκτό σύστημα παραπομπών (APA).

6. Παράρτημα: Στο τέλος της εργασίας περιλαμβάνονται τα παραρτήματα, τα οποία μπορεί να περιλαμβάνουν τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα (όπως τα ερωτηματολόγια ή οι οδηγοί συνεντεύξεων).

Η δομή της εργασίας είναι προσεκτικά σχεδιασμένη ώστε να παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα του θέματος, ξεκινώντας από τη θεωρητική θεμελίωση και καταλήγοντας στα πρακτικά ευρήματα και τις προτάσεις για βελτίωση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία.

1.6. Θεωρητικό πλαίσιο

1.6.1. Κοινωνικές Αξίες και Εκπαίδευση

Οι κοινωνικές αξίες αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία κάθε κοινωνίας, διαμορφώνοντας τις συμπεριφορές, τις στάσεις και τις πεποιθήσεις των μελών της. Η σχέση τους με την εκπαίδευση είναι κρίσιμη, καθώς η εκπαίδευση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση, μεταβίβαση και αναπαραγωγή αυτών των αξιών. Οι κοινωνικές αξίες αναφέρονται στις αρχές και τα πρότυπα συμπεριφοράς που θεωρούνται σημαντικά και επιθυμητά από μια κοινωνία. Αυτές οι αξίες καθορίζουν τι είναι καλό, κακό, σωστό ή λάθος και επηρεάζουν την ηθική, τις νοοτροπίες και τις κοινωνικές πρακτικές των ανθρώπων (Schwartz, 1992). Οι κοινωνικές αξίες διακρίνονται σε διάφορους τύπους, όπως οι ηθικές αξίες, οι πολιτισμικές αξίες, οι οικονομικές αξίες και οι πολιτικές αξίες. Οι αξίες αυτές ενσωματώνονται στην καθημερινή ζωή των παιδιών και επηρεάζουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και τις αποφάσεις τους καθώς καθορίζουν τις προτεραιότητες και τους στόχους μιας κοινωνίας (Rokeach, 1973).

Ηθικές Αξίες: Οι ηθικές αξίες, όπως η εντιμότητα, η ακεραιότητα και η δικαιοσύνη, αποτελούν τη βάση της ηθικής συμπεριφοράς και των ηθικών αποφάσεων. Αυτές οι αξίες καθορίζουν τι θεωρείται σωστό ή λάθος και επηρεάζουν την ηθική κρίση των ατόμων.

Πολιτισμικές Αξίες: Οι πολιτισμικές αξίες αναφέρονται στις πεποιθήσεις και τα έθιμα που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά. Περιλαμβάνουν την εκτίμηση προς την παράδοση, τον σεβασμό προς την πολυπολιτισμικότητα και την ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας.

Οικονομικές Αξίες: Οι οικονομικές αξίες, όπως η αποδοτικότητα, η καινοτομία και η επιχειρηματικότητα, επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία μιας κοινωνίας. Αυτές οι αξίες διαμορφώνουν τις οικονομικές πολιτικές και τις επιχειρηματικές πρακτικές.

Πολιτικές Αξίες: Οι πολιτικές αξίες αφορούν τις αρχές και τα ιδεώδη που κατευθύνουν την πολιτική ζωή και τη διακυβέρνηση. Αξίες όπως η δημοκρατία, η ισότητα και η δικαιοσύνη είναι θεμελιώδεις για την οργάνωση και τη λειτουργία των δημοκρατικών κοινωνιών.

Η εκπαίδευση είναι ένα από τα κύρια μέσα μέσω των οποίων οι κοινωνικές αξίες μεταβιβάζονται στις νέες γενιές. Σύμφωνα με τον Durkheim τα εκπαιδευτικά συστήματα αναπαράγουν και διαμορφώνουν τις αξίες αυτές μέσω του αναλυτικού προγράμματος, των διδασκαλικών πρακτικών και της σχολικής κουλτούρας (Nickerson, 2024). Οι σχολικές κοινότητες λειτουργούν ως μικρογραφία της κοινωνίας, όπου οι μαθητές μαθαίνουν να συνεργάζονται, να σέβονται τη διαφορετικότητα και να αναπτύσσουν ηθικές και κοινωνικές δεξιότητες (Bruner, 1996). Παράλληλα, η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο αλλαγής, προωθώντας νέες αξίες και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Μέσω της εκπαίδευσης, μπορούν να εισαχθούν και να ενισχυθούν αξίες όπως η ισότητα των φύλων, η

περιβαλλοντική συνείδηση και η παγκόσμια ειρήνη (Freire, 2020). Η εκπαίδευση διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στη μεταβίβαση και τη διαμόρφωση των κοινωνικών αξιών. Μέσω της εκπαίδευσης, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τις αξίες της κοινωνίας τους και αναπτύσσουν τις δεξιότητες και τις στάσεις που είναι απαραίτητες για τη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή (Nickerson, 2024).

Το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων περιλαμβάνει θέματα και μαθήματα που προάγουν συγκεκριμένες αξίες. Για παράδειγμα, τα μαθήματα της ιστορίας και της κοινωνιολογίας διδάσκουν τις αξίες της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Οι εκπαιδευτικοί λειτουργούν ως πρότυπα και φορείς μεταβίβασης αξιών. Μέσω της διδασκαλίας και της καθημερινής τους αλληλεπίδρασης με τους μαθητές, προάγουν αξίες όπως ο σεβασμός, η υπευθυνότητα και η συνεργασία. Η σχολική κουλτούρα και η κοινότητα συμβάλλουν επίσης στη διαμόρφωση των κοινωνικών αξιών. Σχολεία που προάγουν την ένταξη, την πολυπολιτισμικότητα και την κοινωνική συμμετοχή ενισχύουν τις αξίες της ισότητας και της δικαιοσύνης (Bruner, 1996). Η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός κοινωνικής αλλαγής, προωθώντας νέες αξίες και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Μέσω της εκπαίδευσης, μπορούν να εισαχθούν και να ενισχυθούν αξίες όπως η ισότητα των φύλων, η περιβαλλοντική συνείδηση και η παγκόσμια ειρήνη (Freire, 2020). Η κριτική παιδαγωγική, για παράδειγμα, ενθαρρύνει τους μαθητές να αναπτύξουν κριτική σκέψη και να αμφισβητήσουν τις κοινωνικές ανισότητες. Η εκπαίδευση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη μεταβίβαση και την αναπαραγωγή αυτών των αξιών, ενώ παράλληλα μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής αλλαγής και προόδου.

Μέσω της εκπαίδευσης, οι νέες γενιές μπορούν να διαμορφώσουν τις αξίες που θα καθοδηγήσουν το μέλλον της κοινωνίας τους.

1.6.2. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Προσχολική Ηλικία

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία είναι ένα κρίσιμο πεδίο που στοχεύει στην ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης και ευαισθησίας στα μικρά παιδιά. Η προσχολική ηλικία θεωρείται μια περίοδος κατά την οποία τα παιδιά είναι ιδιαίτερα δεκτικά σε νέες γνώσεις και εμπειρίες, καθιστώντας την ιδανική για την εισαγωγή περιβαλλοντικών αξιών και πρακτικών. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία βασίζεται σε διάφορες παιδαγωγικές θεωρίες που υποστηρίζουν τη σημασία της πρώιμης έκθεσης των παιδιών στο φυσικό περιβάλλον. Κάποιες από τις κύριες θεωρίες περιλαμβάνουν:

Ο Piaget (Piaget, 1952) υποστήριξε ότι τα παιδιά μαθαίνουν μέσω της άμεσης αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον τους. Στην προσχολική ηλικία, τα παιδιά βρίσκονται στη φάση της "αισθησιο-κινητικής" και της "προ-επιχειρησιακής σκέψης", όπου η μάθηση γίνεται κυρίως μέσω της αισθητηριακής εμπειρίας και της ενεργούς εξερεύνησης. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση, σύμφωνα με τον Piaget, πρέπει να εστιάζει στην προσφορά ευκαιριών για τα παιδιά να εξερευνούν και να ανακαλύπτουν το φυσικό περιβάλλον. Ο Vygotsky (Vygotsky, 1978) έδωσε έμφαση στη σημασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και του πολιτισμικού πλαισίου στη μάθηση. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία, σύμφωνα με τον Vygotsky, θα πρέπει να περιλαμβάνει συνεργατικές δραστηριότητες και καθοδηγούμενη ανακάλυψη, όπου οι εκπαιδευτικοί λειτουργούν ως "μέτοχοι στη μάθηση" των παιδιών, παρέχοντας υποστήριξη και καθοδήγηση. Η θεωρία

της εμπειρικής μάθησης του Kolb (Kolb, 1984) επισημαίνει τη σημασία της άμεσης εμπειρίας στη διαδικασία της μάθησης. Στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, αυτή η προσέγγιση υποστηρίζει την ενεργή συμμετοχή των παιδιών σε πρακτικές δραστηριότητες, όπως η κηπουρική, η εξερεύνηση της φύσης και η φροντίδα ζώων.

Η εφαρμογή της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία περιλαμβάνει διάφορες πρακτικές και δραστηριότητες που ενισχύουν την περιβαλλοντική συνείδηση των παιδιών. Η φύση αποτελεί τον κύριο χώρο μάθησης για την περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία. Δραστηριότητες όπως οι περίπατοι στη φύση, η παρατήρηση φυτών και ζώων και η συλλογή φυσικών υλικών βοηθούν τα παιδιά να αναπτύξουν μια σύνδεση με το φυσικό περιβάλλον. Η κηπουρική, επίσης, είναι μια δραστηριότητα που μπορεί να εμπλέξει τα παιδιά στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, βοηθώντας τα να κατανοήσουν τη διαδικασία της ανάπτυξης των φυτών και την αξία της φροντίδας του περιβάλλοντος. Η διδασκαλία των παιδιών για την ανακύκλωση και την επαναχρησιμοποίηση υλικών μπορεί να ενισχύσει την κατανόηση τους για τη σημασία της βιωσιμότητας και της μείωσης των αποβλήτων. Προγράμματα όπως τα "Forest Schools" έχουν αναδειχθεί ως αποτελεσματικοί τρόποι περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, παρέχοντας στα παιδιά την ευκαιρία να περνούν χρόνο στη φύση και να μαθαίνουν μέσα από την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον (Knight, 2013).

Η πρώιμη εισαγωγή των παιδιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι σημαντική για την ανάπτυξη μιας θετικής στάσης προς το περιβάλλον και της κατανόησης των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Τα παιδιά που εκτίθενται σε περιβαλλοντικά προγράμματα από μικρή ηλικία είναι πιο πιθανό να αναπτύξουν περιβαλλοντική συνείδηση και να

υιοθετήσουν φιλικές προς το περιβάλλον πρακτικές στη ζωή τους (Chawla, 1998). Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελεί την πρώτη επαφή των παιδιών με το περιβάλλον και τις έννοιες της οικολογίας και της βιωσιμότητας. Αυτή η πρώιμη επαφή διαμορφώνει τις αντιλήψεις, τις αξίες και τις συμπεριφορές των παιδιών προς το περιβάλλον, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην ανάπτυξη κοινωνικών, γνωστικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν μια βαθιά σύνδεση με τη φύση, κάτι που είναι κρίσιμο για την καλλιέργεια μιας βιώσιμης περιβαλλοντικής συνείδησης. Όταν τα παιδιά έρχονται σε άμεση επαφή με το φυσικό περιβάλλον, αναπτύσσουν συναισθήματα ευθύνης και σεβασμού προς αυτό. Σύμφωνα με μελέτες, τα παιδιά που συμμετέχουν σε περιβαλλοντικές δραστηριότητες από μικρή ηλικία τείνουν να διατηρούν αυτή τη σύνδεση και τις θετικές περιβαλλοντικές πρακτικές κατά την ενηλικίωσή τους (Chawla, 1998).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση προάγει την ολιστική ανάπτυξη των παιδιών, καλύπτοντας τόσο τις γνωστικές όσο και τις συναισθηματικές και κοινωνικές διαστάσεις της μάθησης. Μέσα από τις εμπειρίες στη φύση, τα παιδιά αναπτύσσουν την παρατηρητικότητα, τη δημιουργικότητα και την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων. Επίσης, οι δραστηριότητες σε φυσικά περιβάλλοντα ενθαρρύνουν τη συνεργασία, την ομαδική δουλειά και τη συναισθηματική νοημοσύνη, καθώς τα παιδιά μαθαίνουν να λειτουργούν ως μέλη μιας κοινότητας και να φροντίζουν το περιβάλλον τους. Επιπλέον, η συμμετοχή τους σε υπαίθριες περιβαλλοντικές δραστηριότητες έχει αποδειχθεί ότι συμβάλλει στη βελτίωση της σωματικής και ψυχικής υγείας των παιδιών. Οι δραστηριότητες αυτές, όπως το παιχνίδι

στη φύση, η εξερεύνηση και η κηπουρική, ενισχύουν τη σωματική άσκηση, προάγουν την ανάπτυξη κινητικών δεξιοτήτων και μειώνουν τον κίνδυνο παχυσαρκίας. Παράλληλα, η επαφή με τη φύση έχει θετική επίδραση στη μείωση του άγχους και την ενίσχυση της ψυχικής ευεξίας, καθώς προσφέρει ένα ήρεμο και αναζωογονητικό περιβάλλον (Gill, 2014). Μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση, τα παιδιά μαθαίνουν την αξία της υπευθυνότητας και της ηθικής συμπεριφοράς απέναντι στο περιβάλλον. Ενθαρρύνονται να αναλάβουν δράσεις που συμβάλλουν στη διατήρηση του περιβάλλοντος, όπως η ανακύκλωση, η εξοικονόμηση νερού και ενέργειας, και η φροντίδα των φυτών και των ζώων. Αυτές οι πρακτικές βοηθούν στην καλλιέργεια μιας αίσθησης ευθύνης και καθήκοντος απέναντι στο περιβάλλον, που μπορεί να έχει μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην οικολογική τους συμπεριφορά.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην εμπειρική μάθηση, όπου τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από την ενεργή αλληλεπίδραση με το περιβάλλον τους. Αυτή η μορφή μάθησης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική για τα παιδιά, καθώς τους επιτρέπει να κατανοούν πολύπλοκες έννοιες, όπως οι φυσικοί κύκλοι και η αλληλεξάρτηση των οικοσυστημάτων, με τρόπο που είναι πρακτικός και συναρπαστικός (Kolb, 1984). Συμβάλλει, επίσης, στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των παιδιών, βοηθώντας τα να κατανοήσουν τη σχέση μεταξύ της ανθρώπινης δράσης και των επιπτώσεων στο περιβάλλον και την κοινωνία. Μέσα από τη μάθηση για την κλιματική αλλαγή, τη ρύπανση και την απώλεια της βιοποικιλότητας, τα παιδιά μαθαίνουν να σκέφτονται κριτικά για τα κοινωνικά ζητήματα και να αναπτύσσουν μια στάση αλληλεγγύης και συνεργασίας για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία είναι ένα ουσιαστικό εργαλείο καθώς είναι κρίσιμη για την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης και της αγάπης και της ηθικής συμπεριφοράς για τη φύση στα μικρά παιδιά. Μέσω θεωριών όπως αυτές του Piaget και του Vygotsky και πρακτικών όπως η ενεργή συμμετοχή, η εξερεύνηση της φύσης και η κηπουρική, τα παιδιά μπορούν να αναπτύξουν τις δεξιότητες και τις στάσεις που θα βοηθήσουν τα παιδιά αναπτύσσουν τις δεξιότητες, τις στάσεις και τις αξίες που είναι απαραίτητες να γίνουν υπεύθυνοι πολίτες με σεβασμό προς το περιβάλλον. Η σημασία αυτής της εκπαίδευσης δεν περιορίζεται μόνο στην ατομική ανάπτυξη των παιδιών, αλλά επεκτείνεται και στη διαμόρφωση μιας κοινωνίας που εκτιμά και προστατεύει το περιβάλλον για τις επόμενες γενιές.

1.6.3. Ο Ρόλος των Νηπιαγωγών στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

Ο ρόλος των νηπιαγωγών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία έχει αναγνωριστεί ως ένας από τους βασικούς πυλώνες, καθώς θέτει τα θεμέλια για την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών στην πρώιμη παιδική ηλικία. Οι νηπιαγωγοί διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην ενσωμάτωση αυτής της εκπαίδευσης στο καθημερινό πρόγραμμα τους (ρουτίνες της τάξης) γιατί έχουν την ευθύνη της καλλιέργειας περιβαλλοντικής συνείδησης και της παροχής βασικών γνώσεων. Οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν διάφορες προσεγγίσεις για την περιβαλλοντική εκπαίδευση, όπως την βιωματική μάθηση και την συνεργατική μάθηση. Η βιωματική μάθηση είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική, καθώς τα παιδιά μαθαίνουν μέσω της άμεσης εμπειρίας και της επαφής με το περιβάλλον (Prince, 2010). Επιπλέον, διδάσκουν στα παιδιά τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, ενισχύοντας την αγάπη και τον

σεβασμό για τη φύση. Οι νηπιαγωγοί έχουν την ευθύνη να δημιουργούν εκπαιδευτικά περιβάλλοντα που ενισχύουν την περιβαλλοντική συνείδηση των παιδιών, μέσω διαφόρων μεθοδολογιών και δραστηριοτήτων που επιλέγουν (Barratt Hacking, Barratt, & Scott, 2007). Ενθαρρύνουν τη χρήση επαναχρησιμοποιήσιμων υλικών και τη μείωση των αποβλήτων, προωθώντας την ανακύκλωση μέσα στην τάξη και στην ευρύτερη σχολική κοινότητα. Οργανώνουν εξωτερικές δραστηριότητες, όπως επισκέψεις σε φυσικά πάρκα, κήπους και οικολογικά κέντρα, καθώς και δραστηριότητες όπως φύτευση δέντρων και κήπων, φροντίδα φυτών και παρατήρηση της φύσης. Ενθαρρύνουν τα παιδιά να σκέφτονται πώς μπορούν να βοηθήσουν το περιβάλλον ατομικά ή συλλογικά και δίνουν ευκαιρίες για συζητήσεις και προτάσεις λύσεων σε περιβαλλοντικά προβλήματα. Η προσχολική ηλικία είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης, καθώς τα παιδιά αναπτύσσουν τις βασικές αξίες και στάσεις τους για την μετέπειτα ζωή τους (Duhn, 2012). Η ενσωμάτωση περιβαλλοντικών θεμάτων, χρησιμοποιώντας κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό και παιχνίδια, στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα συμβάλλει στην επεξήγηση βασικών εννοιών, στην ανάπτυξη δεξιοτήτων κριτικής σκέψης και επίλυσης προβλημάτων στα παιδιά, όπως ανακύκλωση, εξοικονόμηση ενέργειας και στη δημιουργία μιας διαρκούς σύνδεσης με τη φύση και την κατανόηση της σημασίας της βιωσιμότητας (Davis J. , 2018).

Η συνεχής επαγγελματική ανάπτυξη των νηπιαγωγών είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική περιβαλλοντική εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν σε προγράμματα επιμόρφωσης είναι πιο ικανοί να ενσωματώσουν περιβαλλοντικά θέματα και να προωθήσουν τις κοινωνικές αξίες στην τάξη τους (Elliott & Davis, 2020). Η

επιμόρφωση βοηθά, επίσης, τους νηπιαγωγούς να παραμένουν ενημερωμένοι για τις νέες μεθόδους και πρακτικές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Boyd, 2018).

Επίσης, πολλή σημαντική είναι η συνεργασία με την κοινότητα. Οι νηπιαγωγοί ενημερώνουν και ευαισθητοποιούν τους γονείς για την περιβαλλοντική εκπαίδευση των παιδιών, συμμετέχοντας σε κοινές δράσεις για την προστασία του περιβάλλοντος. Συνεργάζονται, επίσης, με περιβαλλοντικές οργανώσεις και τοπικές αρχές για την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δράσεων. Τέλος, οι νηπιαγωγοί λειτουργούν ως προσωπικά πρότυπα περιβαλλοντικής συμπεριφοράς για τα παιδιά. Εφαρμόζουν οι ίδιοι περιβαλλοντικά υπεύθυνες πρακτικές στην καθημερινή τους ζωή, δείχνοντας στα παιδιά τη σημασία της βιώσιμης διαβίωσης. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία είναι θεμελιώδης για τη δημιουργία μιας γενιάς που θα είναι πιο συνειδητοποιημένη και ενεργή στην προστασία του περιβάλλοντος. Μέσω της καθημερινής τους δράσης και της συνεργασίας με την κοινότητα, οι νηπιαγωγοί έχουν τη δυνατότητα να εμπνεύσουν και να διαμορφώσουν τις περιβαλλοντικές αξίες των παιδιών. Παρά, όμως, τη μεγάλη σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στις μέρες μας, οι νηπιαγωγοί αντιμετωπίζουν αρκετές προκλήσεις, όπως η έλλειψη πόρων και η περιορισμένη υποστήριξη από τη διοίκηση (Sims & Falkenberg, 2013). Η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών, γονέων και κοινοτήτων μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων (Chawla & Cushing, 2015).

1.6.4. Σχέση Κοινωνικών Αξιών και Περιβαλλοντικής Συνείδησης

Οι κοινωνικές αξίες αποτελούν έναν από τους βασικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές των ατόμων προς το περιβάλλον. Η σχέση μεταξύ

κοινωνικών αξιών και περιβαλλοντικής συνείδησης είναι πολυδιάστατη και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, όπως η πολιτισμική παράδοση, η οικονομική ανάπτυξη, και οι εκπαιδευτικές πρακτικές. Στο επίκεντρο αυτής της σχέσης βρίσκεται η έννοια ότι οι κοινωνικές αξίες κατευθύνουν το πώς τα άτομα και οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται και αντιδρούν στα περιβαλλοντικά ζητήματα. Η περιβαλλοντική συνείδηση, η οποία αναφέρεται στην ευαισθησία και την αντίληψη που έχουν τα άτομα για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, επηρεάζεται άμεσα από τις αξίες που υιοθετεί η κοινωνία, καθώς αυτές καθοδηγούν τις προτεραιότητες και τις ηθικές αρχές των ανθρώπων. Οι κοινωνικές αξίες είναι οι αρχές και τα πιστεύω που θεωρούνται σημαντικά από μια κοινωνία και επηρεάζουν τις συμπεριφορές και τις αποφάσεις των ατόμων. Αυτές οι αξίες διαμορφώνονται μέσω κοινωνικών, πολιτισμικών, και οικονομικών παραγόντων και συχνά εκφράζουν τις προτεραιότητες μιας κοινωνίας. Οι κοινωνικές αξίες μπορεί να περιλαμβάνουν την αλληλεγγύη, τον σεβασμό προς τη φύση, την υπευθυνότητα, την ισότητα και την αειφορία.

Σχέση Κοινωνικών Αξιών και Περιβαλλοντικής Συνείδησης. Η περιβαλλοντική συνείδηση αναπτύσσεται σε ένα πλαίσιο όπου οι κοινωνικές αξίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της στάσης των ατόμων προς το περιβάλλον. Οι αξίες της αειφορίας, του σεβασμού προς τη φύση και της υπευθυνότητας είναι κεντρικές για την καλλιέργεια μιας ισχυρής περιβαλλοντικής συνείδησης. Οι κοινωνίες που προάγουν αυτές τις αξίες τείνουν να δημιουργούν πολίτες που είναι πιο ευαισθητοποιημένοι και ενεργοί σε περιβαλλοντικά θέματα. Παρακάτω, παρουσιάζονται μερικές από τις πιο κρίσιμες κοινωνικές αξίες και η επίδρασή τους στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης.

Αξία της Αειφορίας: Η αειφορία είναι μια κοινωνική αξία που συνδέεται άμεσα με την περιβαλλοντική συνείδηση. Αντιπροσωπεύει την ικανότητα μιας κοινωνίας να διαχειρίζεται τους φυσικούς της πόρους με τρόπο που διασφαλίζει την επιβίωση και την ευημερία των μελλοντικών γενεών. Όταν η αειφορία είναι βασική αξία μιας κοινωνίας, οι πολίτες είναι πιο πιθανό να αναπτύξουν πρακτικές και στάσεις που προωθούν τη βιωσιμότητα, όπως η εξοικονόμηση ενέργειας, η ανακύκλωση και η υποστήριξη φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων και υπηρεσιών (Kollmuss & Agyeman, 2002).

Αξία του Σεβασμού προς τη Φύση: Ο σεβασμός προς τη φύση είναι μια άλλη κρίσιμη κοινωνική αξία που ενισχύει την περιβαλλοντική συνείδηση. Αυτή η αξία περιλαμβάνει την αναγνώριση της αξίας όλων των μορφών ζωής και την προάσπιση της βιοποικιλότητας. Η κοινωνία που προωθεί τον σεβασμό προς τη φύση, ενθαρρύνει τους πολίτες να εκτιμούν το περιβάλλον και να αναλαμβάνουν δράσεις για την προστασία του, όπως η υποστήριξη της διατήρησης των φυσικών οικοσυστημάτων και η αποφυγή πρακτικών που βλάπτουν το περιβάλλον (Schultz, 2000).

Αξία της Υπευθυνότητας: Η αξία της υπευθυνότητας ενθαρρύνει τα άτομα να αναλάβουν προσωπική δράση για την προστασία του περιβάλλοντος. Η υπευθυνότητα, ως κοινωνική αξία, συνδέεται με την κατανόηση ότι οι ανθρώπινες ενέργειες έχουν άμεσες επιπτώσεις στο περιβάλλον και ότι κάθε άτομο φέρει ευθύνη για την προστασία του. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε πιο συνειδητές επιλογές σχετικά με την κατανάλωση, την ενέργεια και τη διαχείριση απορριμμάτων (Stern, 2000).

Επίδραση των Κοινωνικών Αξιών στη Διαμόρφωση Περιβαλλοντικών Πολιτικών: Οι κοινωνικές αξίες δεν επηρεάζουν μόνο την ατομική συμπεριφορά αλλά και τις δημόσιες

πολιτικές που σχετίζονται με το περιβάλλον. Σε κοινωνίες όπου οι αξίες της αειφορίας και της περιβαλλοντικής ευθύνης είναι ισχυρές, οι κυβερνήσεις και οι οργανισμοί τείνουν να υιοθετούν αυστηρότερες πολιτικές και νόμους για την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτές οι πολιτικές μπορεί να περιλαμβάνουν κανονισμούς για την εκπομπή ρύπων, προγράμματα ανακύκλωσης και κίνητρα για τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Dietz, Fitzgerald, & Shwom, 2005).

Κοινωνικές Αξίες και Εκπαίδευση: Η εκπαίδευση παίζει καθοριστικό ρόλο στη μετάδοση των κοινωνικών αξιών που συνδέονται με την περιβαλλοντική συνείδηση. Μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία, οι κοινωνικές αξίες που προάγουν την αειφορία, τον σεβασμό προς τη φύση και την υπευθυνότητα μπορούν να ενσωματωθούν στα προγράμματα σπουδών και να γίνουν μέρος της καθημερινής μάθησης των μαθητών. Αυτό βοηθά στη διαμόρφωση της επόμενης γενιάς πολιτών που θα είναι καλύτερα εξοπλισμένοι να αντιμετωπίσουν τις περιβαλλοντικές προκλήσεις (Tilbury, 1995).

Αξία της Κοινωνικής Δικαιοσύνης και Περιβαλλοντική Συνείδηση: Η αξία της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι θεμελιώδης για την κατανόηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων μέσα από το πρίσμα της ισότητας και της δικαιοσύνης. Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη αφορά την ισότιμη κατανομή των περιβαλλοντικών οφελών και βαρών ανάμεσα σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Όταν η κοινωνική δικαιοσύνη ενσωματώνεται στις κοινωνικές αξίες, αυξάνεται η ευαισθητοποίηση για τα περιβαλλοντικά προβλήματα που επηρεάζουν δυσανάλογα ευάλωτες ομάδες, όπως οι φτωχοί και οι μειονότητες. Αυτό οδηγεί σε μια περιβαλλοντική συνείδηση που όχι μόνο προωθεί την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά

και την καταπολέμηση των ανισοτήτων που συνδέονται με αυτό (Agyeman, Bullard, & Evans, 2002).

Αξία της Ατομικής Ευθύνης και Κοινωνικής Συμμετοχής: Η ατομική ευθύνη και η κοινωνική συμμετοχή είναι κρίσιμες αξίες για την ανάπτυξη μιας ενεργούς περιβαλλοντικής συνείδησης. Αυτές οι αξίες ενθαρρύνουν τα άτομα να δρουν υπεύθυνα και να συμμετέχουν σε συλλογικές προσπάθειες για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων. Η αξία της κοινωνικής συμμετοχής, συγκεκριμένα, υποστηρίζει την ιδέα ότι οι περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι πολίτες πρέπει να εμπλέκονται σε δημοκρατικές διαδικασίες, όπως η λήψη αποφάσεων και η διαμόρφωση πολιτικής, για να διασφαλίσουν ότι οι περιβαλλοντικές προτεραιότητες της κοινωνίας αντικατοπτρίζονται στις δράσεις των κυβερνήσεων και των οργανισμών (Stern, Dietz, Abel, Guagnano, & Kalof, 1999).

Πολιτισμικές Αξίες και Περιβαλλοντική Στάση: Οι πολιτισμικές αξίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης. Σε κοινωνίες όπου οι παραδοσιακές αξίες προάγουν τη σύνδεση με τη φύση και τον σεβασμό προς το περιβάλλον, η περιβαλλοντική συνείδηση είναι συχνά πιο βαθιά ριζωμένη. Για παράδειγμα, οι αυτόχθονες κοινότητες που διατηρούν παραδοσιακές πρακτικές και αντιλήψεις περί φύσης έχουν συχνά ισχυρή περιβαλλοντική συνείδηση, καθώς η επιβίωσή τους είναι άμεσα συνδεδεμένη με την υγεία των φυσικών οικοσυστημάτων (Berkes, Colding, & Folke, 2000).

Αξία της Αλληλεγγύης και Συλλογικής Δράσης: Η αξία της αλληλεγγύης προωθεί την έννοια της συλλογικής δράσης για την επίτευξη κοινών περιβαλλοντικών στόχων. Σε

κοινωνίες που δίνουν έμφαση στην αλληλεγγύη, οι άνθρωποι είναι πιο πιθανό να συνεργαστούν για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων, αναγνωρίζοντας ότι η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένα κοινό αγαθό που απαιτεί συντονισμένες προσπάθειες. Αυτή η αξία είναι ιδιαίτερα σημαντική για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής και της συνεργασίας σε θέματα που αφορούν την κλιματική αλλαγή, τη ρύπανση και τη διατήρηση των φυσικών πόρων (Pretty & Ward, 2001).

Κοινωνικές Αξίες και Καταναλωτική Συμπεριφορά: Η κατανάλωση είναι ένας από τους βασικούς τρόπους με τον οποίο οι κοινωνικές αξίες εκφράζονται στην καθημερινή ζωή και έχει άμεση σχέση με την περιβαλλοντική συνείδηση. Η καταναλωτική συμπεριφορά που βασίζεται σε αξίες όπως η αειφορία και η ηθική κατανάλωση προωθεί την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και συμβάλλει στη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Αντίθετα, κοινωνίες που δίνουν έμφαση στον υπερκαταναλωτισμό και την υλική ευημερία τείνουν να παραγνωρίζουν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, οδηγώντας σε καταναλωτικές πρακτικές που βλάπτουν το περιβάλλον (Jackson, 2005).

Οι κοινωνικές αξίες αποτελούν τον πυρήνα της περιβαλλοντικής συνείδησης. Η σχέση μεταξύ κοινωνικών αξιών και περιβαλλοντικής συνείδησης είναι βαθιά και πολυδιάστατη καθώς διαμορφώνουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές των ατόμων προς το περιβάλλον, επηρεάζοντας την καταναλωτική συμπεριφορά, την πολιτική συμμετοχή και τη συλλογική δράση. Αξίες όπως η αειφορία, ο σεβασμός προς τη φύση, η κοινωνική δικαιοσύνη, η ατομική ευθύνη, η αλληλεγγύη και η υπευθυνότητα είναι κρίσιμες για την ανάπτυξη μιας ισχυρής περιβαλλοντικής συνείδησης. Μέσα από την ενίσχυση των αξιών αυτών, οι κοινωνίες μπορούν να καλλιεργήσουν μια ισχυρή περιβαλλοντική συνείδηση που θα

οδηγήσει σε μια βιώσιμη και δίκαιη ανάπτυξη. Επιπλέον, μέσω της εκπαίδευσης και της διαμόρφωσης πολιτικών που προωθούν αυτές τις αξίες, οι κοινωνίες μπορούν να καλλιεργήσουν πολίτες που είναι δεσμευμένοι στην προστασία και τη βιώσιμη διαχείριση του περιβάλλοντος.

1.6.5. Ανασκόπηση της Σύγχρονης Έρευνας

Τα τελευταία χρόνια, η σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία αποτελεί αντικείμενο συνεχούς και εκτεταμένης έρευνας και ανάπτυξης, με έμφαση στη σύνδεσή της με τις κοινωνικές αξίες και τη βιωσιμότητα. Οι επιστήμονες έχουν αναγνωρίσει ότι η πρώιμη παιδική ηλικία είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη θετικών στάσεων απέναντι στο περιβάλλον και την υιοθέτηση κοινωνικών αξιών. Η έρευνα σε αυτό το πεδίο έχει δείξει ότι οι πρώτες παιδικές εμπειρίες με το περιβάλλον είναι καθοριστικές για τη διαμόρφωση των στάσεων των παιδιών απέναντι στη φύση και για την καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων όπως η συνεργασία, η αλληλεγγύη και η ευθύνη. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση που επικεντρώνεται στην πρώιμη παιδική ηλικία γνωρίζει δυναμική ανάπτυξη στην έρευνα και την πρακτική λόγω των επίμονων περιβαλλοντικών προκλήσεων σε συνδυασμό με το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα τεκμηριωμένα οφέλη από τις πλούσιες στη φύση εμπειρίες για παιδιά. Για να κατανοήσουμε καλύτερα το τοπίο των παιδαγωγικών πρακτικών και των αναμενόμενων αποτελεσμάτων των παιδαγωγικών πρακτικών της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην πρώιμη παιδική ηλικία, πραγματοποιήσαμε μια συστηματική ανασκόπηση εμπειρικών μελετών.

Μια σημαντική τάση στην έρευνα είναι η αναγνώριση της ανάγκης για βιωματικές μαθησιακές εμπειρίες. Μία έρευνα τονίζει ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι πιο

πιθανό να αναπτύξουν περιβαλλοντική συνείδηση μέσω βιωματικών μαθησιακών δραστηριοτήτων, όπως η κηπουρική, η ανακύκλωση και οι δραστηριότητες σχετικές με την καλλιέργεια φυτών. Μέσω αυτών των πρακτικών εμπειριών, τα παιδιά μαθαίνουν να αντιλαμβάνονται τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος αυξάνοντας την ευαισθησία τους στην καθημερινή τους ζωή, ενώ η συνεχής επαφή με τη φύση ενισχύει τη συναισθηματική τους σύνδεση με αυτήν. Η βιωματική μάθηση θεωρείται κρίσιμη για τη δημιουργία συναισθηματικής σύνδεσης με το περιβάλλον, η οποία συμβάλλει στη μακροπρόθεσμη διατήρηση θετικών περιβαλλοντικών στάσεων (Davis & Elliott, 2014). Μία άλλη έρευνα δείχνει ότι η επαφή με τη φύση από την πρώιμη παιδική ηλικία παίζει καθοριστικό ρόλο γιατί ενισχύει τη μακροπρόθεσμη δέσμευση για την περιβαλλοντική προστασία. Όταν τα παιδιά συμμετέχουν σε δραστηριότητες στη φύση, αναπτύσσουν μια περιβαλλοντική συνείδηση, μια αίσθηση δηλαδή ευθύνης απέναντι στο φυσικό περιβάλλον. Ταυτόχρονα, ενισχύονται οι κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών, καθώς αυτές οι δραστηριότητες δημιουργούν εμπειρίες που συνήθως λαμβάνουν χώρα σε ομαδικά περιβάλλοντα και δραστηριότητες με συνομηλίκους, προωθώντας τη συνεργασία και την κοινωνικοποίηση (Ärlemalm-Hagsér, 2013). Οι δύο αυτές έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η βιωματική μάθηση είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Μέσα από πρακτικές δραστηριότητες όπως η κηπουρική, η ανακύκλωση και το παιχνίδι στη φύση, τα παιδιά συνδέονται συναισθηματικά με το περιβάλλον και διαμορφώνουν θετικές στάσεις προς αυτό που μπορούν να διατηρηθούν μακροπρόθεσμα.

Επιπλέον, ο ρόλος των νηπιαγωγών έχει εξεταστεί εκτενώς στη σύγχρονη βιβλιογραφία. Μία έρευνα που έγινε το 2016 αναδεικνύει το σημαντικό ρόλο των νηπιαγωγών στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών. Οι προσωπικές αξίες και πρακτικές των εκπαιδευτικών, όπως η περιβαλλοντική τους ευαισθητοποίηση, έχουν άμεση επίδραση στη συμπεριφορά των παιδιών προς το περιβάλλον καθώς καθοδηγούν τα παιδιά στη σχέση τους με το φυσικό περιβάλλον. Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν πρότυπα και οι καθημερινές τους πράξεις διδάσκουν στα παιδιά πώς να σέβονται και να προστατεύουν το φυσικό τους περιβάλλον επηρεάζοντας τις περιβαλλοντικές αντιλήψεις τους σε σημαντικό βαθμό (Elliott & Young, 2016). Παρόμοια ευρήματα παρουσιάζονται και σε μία άλλη έρευνα, η οποία υπογραμμίζει ότι η εκπαίδευση για τη βιωσιμότητα στην προσχολική ηλικία μπορεί να επηρεάσει θετικά τις περιβαλλοντικές αξίες των παιδιών. Οι δραστηριότητες που προωθούν την ενσωμάτωση της βιωσιμότητας στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όπως η εξοικονόμηση πόρων και η μείωση απορριμμάτων, βοηθούν τα παιδιά να αναπτύξουν οικολογική συνείδηση, θετικές στάσεις και συνήθειες προς τη φύση. Η καλλιέργεια αυτών των αξιών από μικρή ηλικία είναι κρίσιμη για τη διαμόρφωση υπεύθυνων και ευσυνείδητων πολιτών στο μέλλον (Hedefalk, Almqvist, & Östman, 2014). Μία τρίτη έρευνα επισημαίνει τη σχέση μεταξύ της ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και της διδασκαλίας της βιωσιμότητας στα παιδιά, υπογραμμίζοντας την ανάγκη ενίσχυσης της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών σε θέματα βιωσιμότητας. Οι εκπαιδευτικοί με υψηλή περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση είναι πιο πιθανό να ενσωματώσουν βιώσιμες πρακτικές στην καθημερινή διδασκαλία, όπως η ανακύκλωση, η μείωση των αποβλήτων και η εξοικονόμηση ενέργειας (Bascoré, Perasso,

& Reiss, 2019). Οι τρεις αυτές έρευνες τονίζουν ότι οι νηπιαγωγοί διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών. Οι προσωπικές αξίες και οι πρακτικές των εκπαιδευτικών, ιδιαίτερα η περιβαλλοντική τους ευαισθητοποίηση, επηρεάζουν άμεσα την περιβαλλοντική συμπεριφορά και τις αξίες των παιδιών. Εκπαιδευτικοί με έντονη και υψηλή περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση είναι πιο πιθανό να ενσωματώσουν βιώσιμες πρακτικές στην καθημερινή διδασκαλία, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών. Η εκπαίδευση των ίδιων των εκπαιδευτικών σε θέματα βιωσιμότητας είναι ουσιαστική για την επιτυχία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Μια άλλη σημαντική διάσταση της βιβλιογραφίας αφορά τη σύνδεση μεταξύ κοινωνικών αξιών και περιβαλλοντικής συνείδησης. Τα παιδιά που συμμετέχουν σε περιβαλλοντικά προγράμματα από μικρή ηλικία αναπτύσσουν ισχυρότερη αίσθηση κοινωνικής ευθύνης και αυξημένη ευαισθησία προς το περιβάλλον. Η συμμετοχή σε αυτά τα προγράμματα ενθαρρύνει τα παιδιά να συνδέσουν τις περιβαλλοντικές συνειδήσεις και αξίες με την κοινωνική δικαιοσύνη και την ισότητα. Τα παιδιά που διδάσκονται την αλληλεγγύη και τη φροντίδα για το κοινό καλό, όχι μόνο αποκτούν περιβαλλοντική συνείδηση, αλλά αναπτύσσουν και ισχυρές κοινωνικές αξίες και προωθούν την κοινωνική δικαιοσύνη από την περιβαλλοντική εκπαίδευση (Huggins & Evans, 2018). Μία άλλη έρευνα εστιάζει στη σύνδεση της περιβαλλοντικής συνείδησης με κοινωνικές αξίες, όπως η αλληλεγγύη και η συνεργασία. Ο κύριος στόχος τους φαίνεται να είναι η διερεύνηση του πώς οι κοινωνικές αξίες μπορούν να προωθήσουν την περιβαλλοντική συνείδηση και να συμβάλλουν στη δημιουργία μιας βιώσιμης και δίκαιης κοινωνίας. Η περιβαλλοντική συνείδηση δεν πρέπει

να θεωρείται μόνο ατομική ευθύνη, αλλά χρειάζεται να συνδέεται με κοινωνικές αξίες. Οι αξίες της αλληλεγγύης και της συνεργασίας ενισχύονται σε μια κοινωνία, οι άνθρωποι είναι πιο πιθανό να αναπτύξουν και να διατηρήσουν περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά. Η έρευνα έδειξε ότι οι κοινωνίες που προωθούν την αλληλεγγύη είναι πιο έτοιμες να υιοθετήσουν πολιτικές και πρακτικές που προστατεύουν το περιβάλλον, διότι τα μέλη αυτών των κοινωνιών έχουν μια αυξημένη αίσθηση ευθύνης προς τους άλλους και προς το περιβάλλον που τους περιβάλλει. Η συνεργασία είναι μια άλλη κρίσιμη κοινωνική αξία που μπορεί να επιταχύνει τη μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη κοινωνία. Όταν οι άνθρωποι εργάζονται από κοινού, είναι πιο πιθανό να βρουν συλλογικές λύσεις σε περιβαλλοντικά προβλήματα. Το αίσθημα της κοινής ευθύνης και της συνυπευθυνότητας ενισχύεται μέσω της συνεργασίας. Η ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης θα πρέπει να στηρίζεται στην εκπαίδευση που προωθεί κοινωνικές αξίες. Η εκπαιδευτική διαδικασία θα πρέπει να επικεντρώνεται όχι μόνο στη μετάδοση γνώσεων για το περιβάλλον, αλλά και στην καλλιέργεια δεξιοτήτων συνεργασίας και αλληλεγγύης. Αυτή η προσέγγιση θεωρείται κρίσιμη για την κατανόηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων ως συλλογικά προβλήματα που απαιτούν συλλογικές λύσεις. Μια δίκαιη κοινωνία, όπου τα άτομα έχουν ίσα δικαιώματα και πρόσβαση στους πόρους, είναι πιο πιθανό να αναπτύξει μια ισχυρή περιβαλλοντική συνείδηση. Οι ανισότητες, από την άλλη πλευρά, υπονομεύουν την περιβαλλοντική προστασία, καθώς δημιουργούν ένα κλίμα ανταγωνισμού και εγωισμού, όπου οι άνθρωποι επικεντρώνονται στις δικές τους ανάγκες σε βάρος του κοινού καλού (Somerville & Williams, 2015). Οι δύο αυτές έρευνες διαπιστώνουν ότι η εκπαίδευση για τη βιωσιμότητα πρέπει να συνδέεται με κοινωνικές αξίες, όπως η αλληλεγγύη και η

κοινωνική δικαιοσύνη. Τα παιδιά που εμπλέκονται σε περιβαλλοντικά προγράμματα τείνουν να αναπτύσσουν ισχυρότερη αίσθηση κοινωνικής ευθύνης και περιβαλλοντικής ευαισθησίας, κάτι που προάγει την κατανόηση της ανάγκης για συλλογική δράση στην προστασία του περιβάλλοντος.

Κάποιες έρευνες επιβεβαιώνουν την αναγκαιότητα της βιωματικής μάθησης και της υπαίθριας εκπαίδευσης. Μία έρευνα του 2018 δείχνει ότι η ενσωμάτωση της βιωσιμότητας στο πρόγραμμα σπουδών της προσχολικής εκπαίδευσης μπορεί να έχει καθοριστική σημασία και μακροπρόθεσμες επιδράσεις στη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά. Η βιωματική μάθηση και το υπαίθριο παιχνίδι, που περιλαμβάνει δραστηριότητες στη φύση και πρακτικές περιβαλλοντικής διαχείρισης, όπως η ανακύκλωση και η εξοικονόμηση ενέργειας, συμβάλλει στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής τους ευαισθησίας των παιδιών και στην προώθηση βιώσιμων συμπεριφορών (Barratt Hacking, Cutter-Mackenzie, & Barrett, 2018). Ενώ μία άλλη έρευνα του 2019 υπογραμμίζει ότι το παιχνίδι στη φύση προάγει άμεσα την ανάπτυξη βιώσιμων συμπεριφορών στα παιδιά. Τα παιδιά που παίζουν σε φυσικά περιβάλλοντα εκτίθενται σε ερεθίσματα που τους επιτρέπουν να κατανοήσουν τις φυσικές διεργασίες και τη σημασία της προστασίας της φύσης. Το παιχνίδι στη φύση, ως μια βασική μορφή μάθησης, είναι συνδεδεμένο με την ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και της ανάπτυξης οικολογικής σκέψης, γεγονός που τα βοηθά να εντάξουν βιώσιμες πρακτικές στη ζωή τους (Ernst & Burcak, 2019). Μια άλλη πρόσφατη μελέτη προτείνει ένα πλαίσιο για την ενσωμάτωση της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη στην προσχολική εκπαίδευση. Το πλαίσιο αυτό εστιάζει στη βιωματική μάθηση και στην καλλιέργεια

κοινωνικών αξιών, όπως η συνεργασία και η αλληλεγγύη. Αυτή η προσέγγιση επιδιώκει να ενισχύσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των παιδιών και να τα προετοιμάσει για την ανάληψη κοινωνικής ευθύνης στο μέλλον (Murray, 2021). Επίσης, μία άλλη έρευνα δείχνει ότι οι υπαίθριες δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών. Οι δραστηριότητες στη φύση βοηθούν τα παιδιά να αναπτύξουν την ικανότητα συνεργασίας, την κοινωνικοποίηση, αλλά και την κατανόηση της σημασίας της προστασίας του περιβάλλοντος. Οι συνθήκες αυτές ενισχύουν επίσης τη συναισθηματική τους σύνδεση με τη φύση. Τα παιδιά, δηλαδή, που συμμετέχουν σε υπαίθριες δραστηριότητες αναπτύσσουν καλύτερη περιβαλλοντική συνείδηση και αποκτούν σημαντικές δεξιότητες συνεργασίας και κοινωνικοποίησης (McCree, Cutting, & Sherwin, 2022). Αυτές οι τέσσερις έρευνες υπογραμμίζουν τη σημασία των υπαίθριων δραστηριοτήτων στη φύση για την ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης. Μέσα από την επαφή με το φυσικό περιβάλλον και το παιχνίδι στη φύση, τα παιδιά αναπτύσσουν όχι μόνο οικολογικές ευαισθησίες αλλά και βιώσιμες πρακτικές συμπεριφορές.

Σε μια άλλη έρευνα υπογραμμίζεται η σημασία της παροχής υποστήριξης σε εκπαιδευτικούς, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς ώστε να κατανοήσουν την επιρροή που έχουν οι φυσικοί χώροι στα παιδιά. Η πρόσβαση σε περιβάλλοντα πλούσια σε φυσικούς πόρους ενισχύει την εκπαιδευτική εμπειρία και τη σχέση των παιδιών με το φυσικό περιβάλλον. Η μελέτη αυτή αναγνωρίζει, επίσης, τις ανισότητες στην πρόσβαση σε φυσικά περιβάλλοντα που επηρεάζουν την ποιότητα των εκπαιδευτικών εμπειριών (Ardoin & Bowers, 2020). Επιπλέον, μία ακόμη έρευνα δείχνει

ότι δεν έχουν όλα τα παιδιά και όλοι οι εκπαιδευτικοί ίση πρόσβαση σε ασφαλή, πλούσια και καθαρά φυσικά περιβάλλοντα, κάτι που μπορεί να εμποδίσει των εμπλουτισμό εκπαιδευτικών εμπειριών και την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης. Οι εκπαιδευτικές εμπειρίες στη φύση δεν είναι καθολικά θετικές για όλα τα παιδιά λόγω των ανισοτήτων στην πρόσβαση σε ποιοτικά φυσικά τοπία, κάτι που επηρεάζει την ποιότητα των περιβαλλοντικών εκπαιδευτικών εμπειριών. Σε ορισμένα μέρη, το να «βγαίνετε έξω» ή να βρείτε ένα πλησιέστερο περιβάλλον πλούσιο σε φύση μπορεί να είναι δύσκολο και μπορεί να μην δημιουργήσει μια πλατφόρμα για μια καθολικά θετική εμπειρία (Adams & Savahl, 2017). Οι δύο αυτές έρευνες δείχνουν ότι η ανάγκη υποστήριξης των ενδιαφερόμενων φορέων (πολιτικών, εκπαιδευτικών) ώστε να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα της επίδρασης που έχουν οι πλούσιοι φυσικοί χώροι στην εκπαίδευση των παιδιών καθώς τονίζεται ότι δεν έχουν όλα τα παιδιά ίση πρόσβαση σε ασφαλή και πλούσια φυσικά περιβάλλοντα, κάτι που επηρεάζει την ποιότητα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Συνοψίζοντας, οι σύγχρονες έρευνες καταδεικνύουν ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία μπορεί να αποτελέσει βασικό εργαλείο για τη διαμόρφωση τόσο της περιβαλλοντικής συνείδησης όσο και των κοινωνικών αξιών. Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να προωθήσουν βιωματικές δραστηριότητες και να λειτουργήσουν ως πρότυπα, αναδεικνύοντας την αξία της βιωσιμότητας και της κοινωνικής ευθύνης στην καθημερινή διδακτική πρακτική. Οι βιωματικές δραστηριότητες, η επαφή με τη φύση και η ενεργός εμπλοκή των παιδιών σε περιβαλλοντικά θέματα αποτελούν κεντρικά σημεία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

1.6.6. Ανασκόπηση της Σύγχρονης Έρευνας στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα δεν έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες σχετικά με την καταγραφή των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών προσχολικής ηλικίας αναφορικά με την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Μία έρευνα το 2021 πραγματοποιήθηκε με στόχο να ενισχύσουν τις γνώσεις των μικρών παιδιών σχετικά με την υγιεινή διατροφή, το ενεργό παιχνίδι και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα μέσω δραστηριοτήτων βασισμένων στο παιχνίδι που αναπτύχθηκαν από νηπιαγωγούς στην Κρήτη. Τα παιδιά της ομάδας παρέμβασης συμμετείχαν για 4 έως 6 εβδομάδες σε πρόγραμμα δραστηριοτήτων (πρόγραμμα παρέμβασης) και οι γνώσεις τους σχετικά με την υγιεινή διατροφή, το ενεργό παιχνίδι και τις έννοιες της βιωσιμότητας μετρήθηκαν πριν, μετά το πρόγραμμα σπουδών και 3 μήνες μετά την παρέμβαση. Οι διατροφικές συνήθειες ή οι συνήθειες σωματικής δραστηριότητας των παιδιών μετρήθηκαν στα ίδια χρονικά σημεία. Η ομάδα παρέμβασης αύξησε σημαντικά τις γνώσεις της σχετικά με τη σύνδεση μεταξύ υγιεινής διαβίωσης και βιωσιμότητας. Τα ευρήματα της έρευνας αυτής, υπογραμμίζουν ότι τα μικρά παιδιά μπορούν να οικοδομήσουν τις γνώσεις τους για τις έννοιες της υγείας και της βιωσιμότητας. Το περιβάλλον της προσχολικής ηλικίας μπορεί να διαδραματίσει ρόλο στην προαγωγή της υγείας και να αναπτύξει την περιβαλλοντική συνείδηση που χρειάζεται στα μικρά παιδιά (Kornilaki, Skouteris, & Morris, 2021).

Μία άλλη έρευνα είχε ως σκοπό να εξεταστούν οι επιπτώσεις της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στους εκπαιδευτικούς προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και την επιρροή της στη διαμόρφωση των περιβαλλοντικών αντιλήψεων και στάσεων τους. Στην

έρευνα αυτή, αξιολόγησαν το εάν η εκπαίδευση ενεργοποιεί την εφαρμογή προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και τις πιθανές επιπτώσεις της στους εκπαιδευτικούς. Ως μέθοδος δειγματοληψίας χρησιμοποιήθηκε η απλή τυχαία δειγματοληψία. Χορηγήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο σε 154 εκπαιδευτικούς προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη χρήση ερωτηματολογίου. Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί ενδιαφέρονται για περιβαλλοντικά ζητήματα και χρησιμοποίησαν κυρίως τα μέσα ενημέρωσης για να λάβουν πληροφορίες για περιβαλλοντικά ζητήματα. Το φύλο και η ηλικία ήταν σημαντικά χαρακτηριστικά που επηρέασαν τις επιδόσεις και τις στάσεις των εκπαιδευτικών σε ζητήματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Φάνηκε επίσης ότι υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις στην ανάπτυξη ικανοτήτων των εκπαιδευτικών και στην οργάνωση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση, που επηρεάζουν αρνητικά την εφαρμογή περιβαλλοντικών προγραμμάτων στα σχολεία (Petkou, Andrea, & Anthrakopoulou, 2021).

Σε επόμενη έρευνα, οι ερευνητές διερεύνησαν τις εμπειρίες συμμετοχής που απέκτησε ένα νηπιαγωγείο μέσω της συμμετοχής του σε ένα πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που επικεντρώθηκε στη μεταμόρφωση του σχολικού χώρου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε νηπιαγωγείο στην Ελλάδα, όπου 15 παιδιά προσχολικής ηλικίας 4 ετών και η δασκάλα τους συμμετείχαν σε συμμετοχική έρευνα δράσης. Η έρευνα έδωσε έμφαση στα δικαιώματα και τις ικανότητες των μικρών παιδιών ως ισότιμων συμμετεχόντων, στην αναζήτηση λύσεων σε προβλήματα και εμπνευστών δράσης σε σημαντικά θέματα του καθημερινού τους περιβάλλοντος. Η έρευνα βασίστηκε σε συνδυασμό μεθόδων έρευνας

δράσης και συμμετοχικού σχεδιασμού. Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν την ικανότητα των μικρών παιδιών να εκφράζουν τις ιδέες τους και να ασκούν κριτική σκέψη, δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και συνεργασίας στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Όταν οι δάσκαλοι αποφάσισαν να αποσύρουν την συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ολόκληρο το νηπιαγωγείο άσκησε δεξιότητες δημοκρατικού διαλόγου και δράσης. Οι ερευνητές σε αυτήν την έρευνα κατέληξαν στο ότι ένα πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μπορεί να δημιουργήσει νέες εμπειρίες συμμετοχής τόσο για παιδιά όσο και για τους εκπαιδευτικούς (Tsevreñi, Tigka, & Christidou, 2022).

Σε έρευνα που έγινε το 2023 οι ερευνητές είχαν στόχο να εξετάσουν το εάν η τέχνη και οι μέθοδοι που βασίζονται στην τέχνη μπορούν να ευαισθητοποιήσουν τα νηπιαγωγεία για την κλιματική κρίση και να τους παρακινήσουν να αναλάβουν δράση. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως η ενσωμάτωση της τέχνης στη μαθησιακή διαδικασία βοήθησε τους μαθητές προσχολικής ηλικίας να αντιληφθούν καλύτερα τον επείγοντα χαρακτήρα της κλιματικής αλλαγής. Οι μαθητές εξέτασαν πιο βιώσιμες συμπεριφορές, όπως η εξοικονόμηση ενέργειας, η βιώσιμη κατανάλωση και οι βιώσιμες μεταφορές, και πρότειναν τρόπους εφαρμογής τους στην καθημερινή ζωή. Επιπλέον, μοιράστηκαν τις απόψεις τους με τους υπόλοιπους και έκαναν έκκληση στις τοπικές αρχές για βοήθεια, προκειμένου να προωθήσουν το όραμά τους για έναν πιο βιώσιμο τρόπο ζωής. Οι Liarakou και Kalafati κατέληξαν στο ότι η ενσωμάτωση διαφόρων μορφών τέχνης και μεθόδων που βασίζονται στην τέχνη στο σχολικό πρόγραμμα της εκπαίδευσης για την κλιματική αλλαγή στην πρώιμη παιδική ηλικία. Επιπλέον, αναφέρουν ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση μέσω των

τεχνών μπορεί να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις και τα εμπόδια που επισημαίνονται στη βιβλιογραφία σχετικά με το σχεδιασμό μαθημάτων για την κλιματική αλλαγή. Αυτή η ερευνητική παρέμβαση τόνισε την ανάγκη για περισσότερη ερευνητική τεκμηρίωση σχετικά με το εάν οι δάσκαλοι είναι θεωρητικά καταρτισμένοι και πρακτικά εξοπλισμένοι με κατάλληλα για την ηλικία παιδαγωγικά εργαλεία για να προσεγγίσουν αποτελεσματικά τα πολύπλοκα ζητήματα του περιβάλλοντος και της αειφορίας στο πλαίσιο του νηπιαγωγείου (Liarakou & Kalafati, 2023).

Το 2024 πραγματοποιήθηκε έρευνα με σκοπό να εξετάσουν εάν οι μαθητές προσχολικής ηλικίας είναι σε θέση να κατανοήσουν έννοιες που σχετίζονται με τη ρύπανση των υδάτων μετά από δίμηνη διδακτική παρέμβαση με δραστηριότητες που σχετίζονται με σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα στο πλαίσιο της προσχολικής εκπαίδευσης. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω ημιδομημένων ατομικών συνεντεύξεων που παραχώρησαν 18 μαθητές προσχολικής ηλικίας, πριν και μετά τη διδακτική παρέμβαση. Η έρευνα τους έδειξε πως η διδακτική παρέμβαση που εφαρμόστηκε βελτίωσε σημαντικά το επίπεδο γνώσεων των μαθητών και μετά την παρέμβαση ήταν σε θέση να αναγνωρίζουν τα αίτια του προβλήματος της ρύπανσης των υδάτων καθώς και των κατάλληλων πρακτικών πρόληψης. Σύμφωνα με τους ερευνητές τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι είναι δυνατή η εφαρμογή ενός σωστά σχεδιασμένου προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ακόμη και σε μαθητές προσχολικής ηλικίας, ώστε εκτός από την απόκτηση γνώσεων για περιβαλλοντικά προβλήματα όπως η ρύπανση των υδάτων, να αναπτύξουν μια φιλική στάση απέναντι στους περιβάλλον, δημιουργώντας έτσι τους αυριανούς υπεύθυνους πολίτες μιας βιώσιμης κοινωνίας (Παπανικολάου, Γαβρίλας, & Κώτσης, 2024).

2. ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ / ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1. Ερευνητική Προσέγγιση

Για τη διερεύνηση των αντιλήψεων των νηπιαγωγών αναφορικά με το ρόλο των κοινωνικών αξιών στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά, επιλέχθηκε η ποσοτική εμπειρική συγχρονική μελέτη. Η συγχρονική μελέτη είναι ένας τύπος μελέτης παρατήρησης που χρησιμοποιείται για την ανάλυση δεδομένων από έναν πληθυσμό ή ένα αντιπροσωπευτικό υποσύνολο, σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Μια ποσοτική συγχρονική μελέτη παρέχει ένα στιγμιότυπο των υπό διερεύνηση μεταβλητών, καθιστώντας την κατάλληλη για τον εντοπισμό και την περιγραφή προτύπων ή συσχετισμών.

Ο συγκεκριμένος σχεδιασμός δεν περιλαμβάνει τη χειραγώγηση μεταβλητών και, ενώ μπορεί να προσδιορίσει συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών, δεν μπορεί να αιτιολογήσει αιτιώδεις σχέσεις. Η ποσοτική μεθοδολογία επιλέχθηκε λόγω της δυνατότητάς της να προσφέρει μετρήσιμα δεδομένα, επιτρέποντας την ανάλυση προτύπων και συσχετίσεων σε μεγάλο δείγμα (Creswell & Creswell, 2018).

Η δειγματοληψία ευκολίας αποτελεί μια κοινή τεχνική δειγματοληψίας χωρίς χρήση κανόνων πιθανοτήτων, η οποία επιτρέπει στον ερευνητή να επιλέξει το δείγμα από το εργασιακό του περιβάλλον ή από τον φιλικό του περίγυρο. Η μέθοδος αυτή είναι γρήγορη, οικονομικά αποδοτική και εύκολη στην εφαρμογή, καθιστώντας την κατάλληλη για μελέτες με περιορισμένους πόρους. Ωστόσο, η έλλειψη τυχαίας επιλογής περιορίζει τη γενίκευση των ευρημάτων και αυξάνει τον κίνδυνο μεροληψίας, καθώς το δείγμα μπορεί να υπέρ-εκπροσωπεί ή να υπό-εκπροσωπεί ορισμένες ομάδες (Creswell & Creswell, 2018).

Τα ερωτηματολόγια αποτελούν ένα από τα πιο διαδεδομένα εργαλεία ποσοτικής έρευνας, καθώς επιτρέπουν τη συλλογή δεδομένων με τυποποιημένο τρόπο και τη μέτρηση στάσεων, απόψεων και αντιλήψεων. Οι ερωτήσεις σε κλίμακα Likert είναι ιδιαίτερα χρήσιμες στη μέτρηση στάσεων και γνώμων, καθώς επιτρέπουν τη βαθμολόγηση της συμφωνίας ή της διαφωνίας σε ένα συνεχές εύρος τιμών (Liao, Liao, Chen, Tseng, & Ho, 2022). Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιείται συνήθως μέσω λογισμικού στατιστικής επεξεργασίας, όπως το SPSS, το οποίο επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων μέσω περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής.

2.2. Δείγμα

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν συνολικά 202 νηπιαγωγοί, οι οποίοι επιλέχθηκαν με τη μέθοδο της δειγματοληψίας ευκολίας. Κριτήριο συμμετοχής στην έρευνα αποτέλεσε η ενεργή επαγγελματική ιδιότητα των νηπιαγωγών. Δημογραφικά χαρακτηριστικά όπως η προϋπηρεσία και το μορφωτικό επίπεδο καταγράφηκαν για να διερευνηθούν πιθανές διαφοροποιήσεις στις απόψεις και πρακτικές των συμμετεχόντων.

2.3. Ερευνητικά Εργαλεία

Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο αυτό-αναφοράς, το οποίο βασίστηκε σε συναφείς έρευνες από τη διεθνή βιβλιογραφία (Liao, Liao, Chen, Tseng, & Ho, 2022) (Spiteri, 2022) (Türkoğlu, 2019)). Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε ερωτήσεις σε κλίμακα Likert, ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής και ερωτήσεις ανοιχτού τύπου.

Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου κάλυπταν τα εξής θέματα:

- Συμμετοχή σε προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση (ερωτήσεις 5-6).
- Στάσεις απέναντι στην επαγγελματική ανάπτυξη και τη σημασία της συνεχιζόμενης επιμόρφωσης (ερωτήσεις 7-8).
- Απόψεις για τη σημασία της καλλιέργειας της περιβαλλοντικής συνείδησης και τη συχνότητα ενσωμάτωσης σχετικών δραστηριοτήτων στο πρόγραμμα διδασκαλίας (ερωτήσεις 9-10).
- Αποτελεσματικότητα μεθόδων και δραστηριοτήτων για τη διδασκαλία περιβαλλοντικών αξιών (ερωτήσεις 11-12).
- Επιρροή του κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου και συνεργασία εκπαιδευτικού-οικογένειας (ερωτήσεις 13-15).
- Αντίληψη για τη σχέση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και αξιών (ερωτήσεις 16-19).
- Αντίληψη για τη σύνδεση της περιβαλλοντικής συνείδησης με την υπευθυνότητα των παιδιών ως μελλοντικών πολιτών (ερώτηση 20).

2.4. Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε τέσσερα στάδια:

- Επιλογή του δείγματος και ενημέρωση των νηπιαγωγών για τον σκοπό της έρευνας μέσω συνοδευτικής ενημερωτικής φόρμας στο ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο.
- Διανομή του ερωτηματολογίου μέσω της πλατφόρμας Google Forms.
- Συλλογή και κωδικοποίηση των δεδομένων για στατιστική επεξεργασία.
- Ανάλυση των δεδομένων μέσω του λογισμικού SPSS.

2.5. Μέθοδοι Ανάλυσης Δεδομένων

Τα δεδομένα της έρευνας αναλύθηκαν με τη χρήση τόσο **περιγραφικής** όσο και **επαγωγικής** στατιστικής.

2.5.1. Περιγραφική Στατιστική

Χρησιμοποιήθηκαν δείκτες όπως:

- Μέσος όρος (ΜΟ) και τυπική απόκλιση (ΤΑ) για τις διατακτικές μεταβλητές (κλίμακες Likert).
- Συχνότητα (ν) και ποσοστό (%) για τις κατηγορικές μεταβλητές.

2.5.2. Επαγωγική Στατιστική

Για τη διερεύνηση σχέσεων μεταξύ μεταβλητών εφαρμόστηκαν:

- Έλεγχος συσχέτισης **Spearman** για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της επαγγελματικής εμπειρίας και των αντιλήψεων σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση.
- Δοκιμές ανεξαρτησίας χ^2 (**Chi-square tests**) για την ανάλυση της σχέσης μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου και της ενσωμάτωσης κοινωνικών αξιών στη διδασκαλία.
- Ανάλυση διακύμανσης (**ANOVA**) για τη σύγκριση των αντιλήψεων των νηπιαγωγών με διαφορετικά επίπεδα επιμόρφωσης.
- Πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση, για να εξεταστεί εάν η επιμόρφωση και η εμπειρία των νηπιαγωγών προβλέπουν τη συχνότητα ενσωμάτωσης κοινωνικών αξιών στην εκπαιδευτική διαδικασία..

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

3.1. Περιγραφή των Αποτελεσμάτων

Στον Πίνακα 1 δίνονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των νηπιαγωγών που αποτελούν το δείγμα της έρευνας. Συνολικά στο δείγμα συμμετείχαν 181 (89.6%) γυναίκες και 21 (10.4%) άντρες. Αναφορικά με την ηλικιακή κατανομή του δείγματος, το 19.8% (v=40) των συμμετεχόντων ήταν ηλικίας μικρότερης των 29 ετών, το 31.7% (v=64) ήταν ηλικίας 30 έως 40 ετών, το 29.7% (v=60) ήταν ηλικίας 41 έως 50 ετών, το 14.9% (v=30) ήταν ηλικίας 51 έως 60 ετών και το 4% (v=8) ήταν ηλικίας μεγαλύτερης των 60 ετών. Τα στοιχεία για την εργασία προϋπηρεσία των νηπιαγωγών δείχνουν πως το 33% (v=66) είχαν εργασιακή προϋπηρεσία μεταξύ 4 και 10 ετών, το 26.5% (v=53) είχαν εργασιακή προϋπηρεσία μεταξύ 11 και 20 ετών και το 26% (v=50) είχαν εργασιακή προϋπηρεσία μεταξύ 0 και 3 ετών. Μικρότερο ποσοστό ανέφεραν προϋπηρεσία μεταξύ 21 και 30 ετών, 11% (v=22) και άνω των 31 ετών, 4.5% (v=9). Τέλος, από τον Πίνακα 1 προκύπτει πως το 31% (v=62) των συμμετεχόντων είχαν μόνο τις βασικές σπουδές ενώ το 34.5% (v=69) ανέφεραν μεταπτυχιακές σπουδές, το 18% (v=36) δεύτερο μεταπτυχιακό και το 13% (v=26) δεύτερο πτυχίο.

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία δείγματος νηπιαγωγών

		v	%
Φύλο	Άντρας	21	10.4%
	Γυναίκα	181	89.6%

Ηλικία	Έως 29 ετών	40	19.8%
	30-40 ετών	64	31.7%
	41-50 ετών	60	29.7%
	51-60 ετών	30	14.9%
	61 ετών και άνω	8	4.0%
Έτη προϋπηρεσίας	0-3 έτη	50	25.0%
	4-10 έτη	66	33.0%
	11-20 έτη	53	26.5%
	21-30 έτη	22	11.0%
	31 έτη και άνω	9	4.5%
Ανώτερο επίπεδο σπουδών	Πτυχίο	62	31.0%
	Δεύτερο πτυχίο	26	13.0%
	Μεταπτυχιακό	69	34.5%
	Μεταπτυχιακό και 2ο πτυχίο	1	0.5%
	Δεύτερο μεταπτυχιακό	36	18.0%
	Διδακτορικό	6	3.0%

Στον Πίνακα 2 δίνονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης σχετικά με τη συμμετοχή των νηπιαγωγών σε προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την αναγνώριση της σημαντικότητας της κατάρτισης σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Από τα ευρήματα προκύπτει πως το 71.6% (v=144) των νηπιαγωγών έχει συμμετάσχει ή συμμετέχει σε προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης

σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Επιπρόσθετα, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό νηπιαγωγών 68.3% αναφέρει πως συχνά ή πολύ συχνά ανανεώνει τις γνώσεις του σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μέσω δια βίου μάθησης ($n=138$). Αντίθετα, ένα ποσοστό της τάξης του 29.2% ($n=59$) ανέφερε πως σπάνια ανανεώνει τις γνώσεις του σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μέσω δια βίου μάθησης ενώ το 2.5% ($n=5$) αναφέρει πως ποτέ δεν συμμετέχει σε τέτοιες δράσεις ενημέρωσης και εκπαίδευσης.

Από την ανάλυση προέκυψε πως το 90.6% ($n=182$) των νηπιαγωγών αναγνωρίζουν ως σημαντική ή πολύ σημαντικά την επιμόρφωσή τους σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για την επαγγελματική τους ανάπτυξη. Αντίστοιχα, το 85.1% ($n=172$) των νηπιαγωγών ανέφεραν πως σε αρκετό ή πολύ μεγάλο βαθμό η κατάρτιση τους σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης επηρεάζει την αποτελεσματικότητά τους στη διδασκαλία περιβαλλοντικών αξιών στα παιδιά.

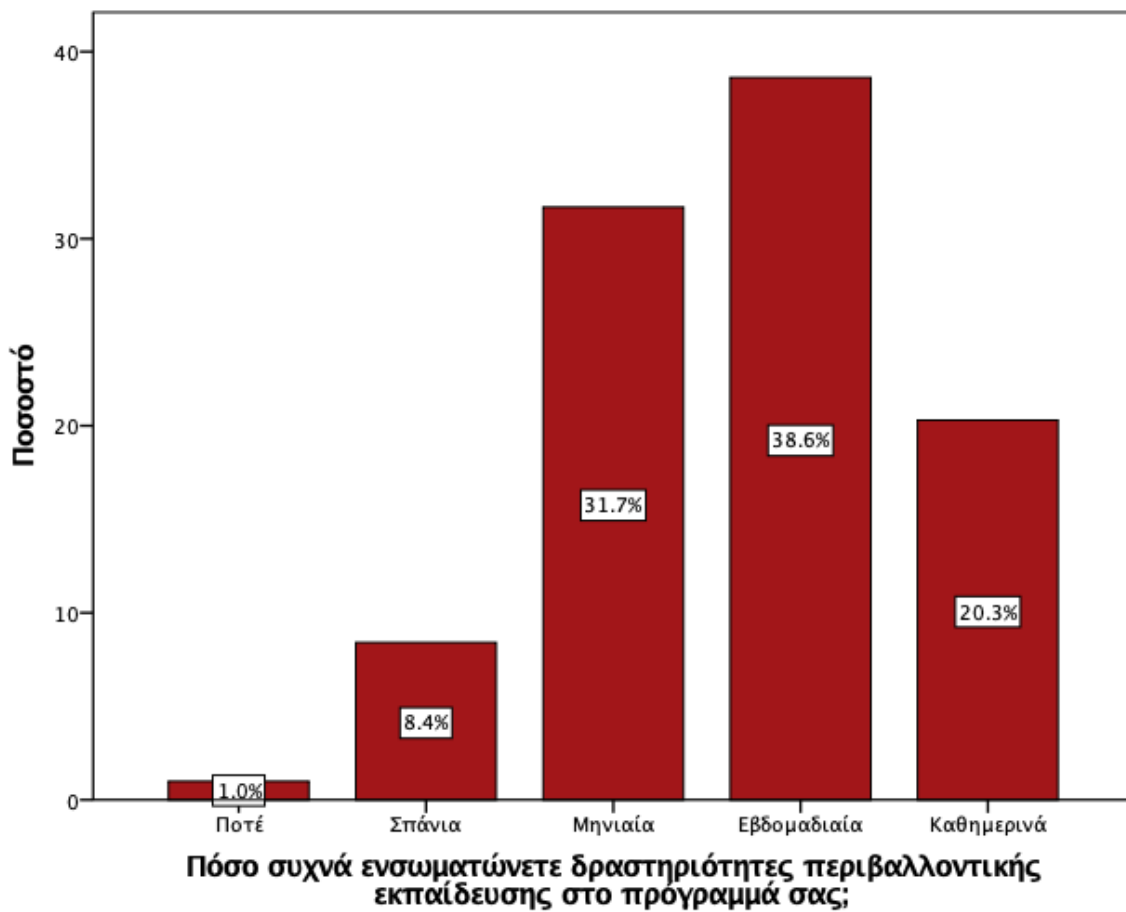
Πίνακας 2. Αποτελέσματα για τη συμμετοχή σε προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση και τη σημαντικότητα της κατάρτισης σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

		<i>n</i>	%
Έχετε συμμετάσχει ή συμμετέχετε σε προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση;	Ναι	144	71.6%
	Όχι	57	28.4%
Πόσο συχνά ανανεώνετε τις γνώσεις σας σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μέσω δια βίου μάθησης;	Ποτέ	5	2.5%
	Σπάνια	59	29.2%

	Συχνά	83	41.1%
	Πολύ συχνά	55	27.2%
Πόσο σημαντική θεωρείτε την επιμόρφωση σε θέματα	Καθόλου	1	0.5%
περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για την επαγγελματική	σημαντική		
σας ανάπτυξη;	Μη σημαντική	0	0.0%
	Ουδέτερη	18	9.0%
	Σημαντική	93	46.3%
	Πολύ σημαντική	89	44.3%
Πόσο επηρεάζει η κατάρτιση σας σε θέματα	Καθόλου	2	1.0%
περιβαλλοντικής εκπαίδευσης την αποτελεσματικότητα	Λίγο	6	3.0%
σας στη διδασκαλία περιβαλλοντικών αξιών στα	Μέτρια	22	10.9%
παιδιά;	Αρκετά	80	39.6%
	Πολύ	92	45.5%

Στο Διάγραμμα 1 δίνονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης σχετικά με το πόσο συχνά οι νηπιαγωγοί ενσωματώνουν δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμά τους. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως το 38.6% των νηπιαγωγών ενσωματώνει σε εβδομαδιαία βάση δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμά τους, το 31.7% των νηπιαγωγών ενσωματώνει σε μηνιαία βάση δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμά τους και το 20.3% πραγματοποιεί δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμά τους καθημερινά. Αντίθετα, το 1% των νηπιαγωγών απάντησε ποτέ και το 8.4% απάντησε σπάνια.

Διάγραμμα 1. Αποτελέσματα για τη συχνότητα ενσωμάτωσης των δραστηριοτήτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα των νηπιαγωγών

Στον Πίνακα 3 δίνονται τα ευρήματα της ανάλυσης σχετικά με το ποιες μεθόδους διδασκαλίας θεωρούν αποτελεσματικές στη διδασκαλία περιβαλλοντικών αξιών στα παιδιά. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως το 83.2% ($n=168$) των νηπιαγωγών αναγνωρίζουν ως αποτελεσματική μέθοδο διδασκαλίας τη βιωματική μάθηση. Ακολούθως, ένα σημαντικό ποσοστό νηπιαγωγών αναγνωρίζουν ως αποτελεσματικές μεθόδους διδασκαλίας

την χρήση πολυμέσων 57.9% (v=117) και τα ομαδικά έργα 62.9% (v=127,). Μικρότερο ποσοστό του δείγματος ανέφερε ως κατάλληλη μέθοδο τη θεωρητική διδασκαλία 25.7% (v=52).

Πίνακας 3. Αποτελέσματα για τις αποτελεσματικές μεθόδους διδασκαλίας περιβαλλοντικών αξιών στα παιδιά

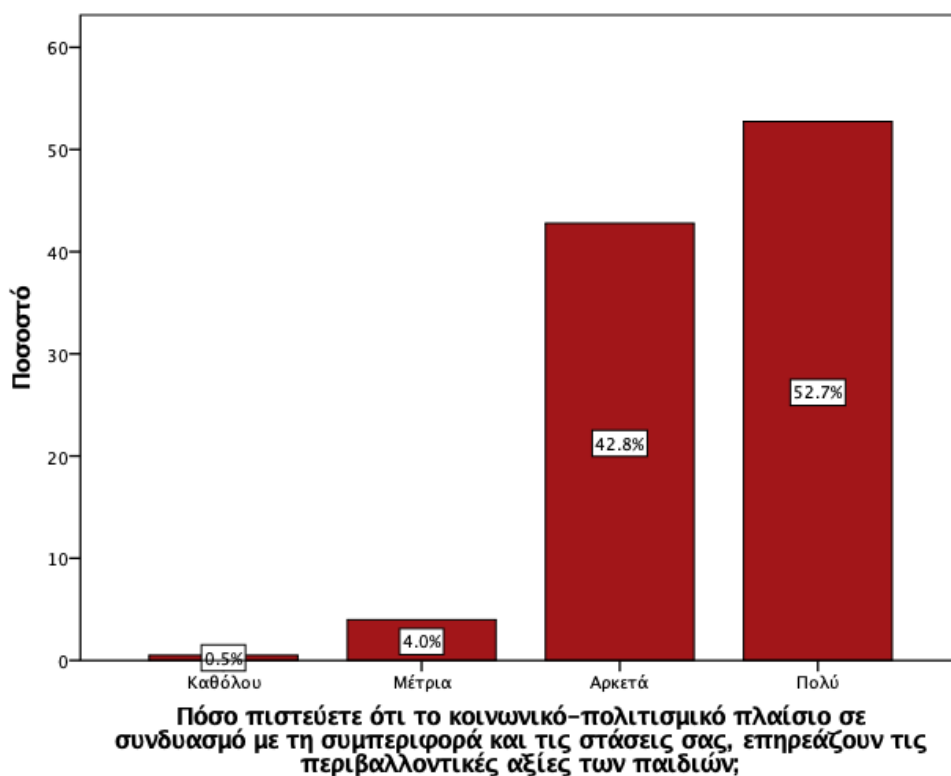
	Ναι		Όχι	
	v	%	v	%
Βιωματική μάθηση	168	83.2%	34	16.8%
Χρήση πολυμέσων	117	57.9%	85	42.1%
Ομαδικά έργα	127	62.9%	75	37.1%
Θεωρητική διδασκαλία	52	25.7%	150	74.3%

Στον Πίνακα 4 δίνονται τα ευρήματα της ανάλυσης σχετικά με για τις δραστηριότητες που χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί για να διδάξουν περιβαλλοντικές αξίες στα παιδιά. Από την ανάλυση προέκυψε πως ένα πολύ μεγάλο ποσοστό νηπιαγωγών χρησιμοποιούν δραστηριότητες ανακύκλωσης στο σχολείο 83.2% (v=168), την καλλιέργεια φυτών 71.8% (v=145) και τα παιχνίδια και δραστηριότητες μέσα στην τάξη 69.8% (v=141). Επιπλέον, ένα σημαντικό ποσοστό νηπιαγωγών χρησιμοποιούν 67.3% τις εκδρομές στη φύση (v=136) και 69.3% τη χρήση εκπαιδευτικών υλικών και βιβλίων (v=140).

Πίνακας 4. Αποτελέσματα για τις δραστηριότητες που χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί για να διδάξουν περιβαλλοντικές αξίες στα παιδιά

	Ναι		Όχι	
	v	%	v	%
Εκδρομές στη φύση	136	67.3%	66	32.7%
Ανακύκλωση στο σχολείο	168	83.2%	34	16.8%
Καλλιέργεια φυτών	145	71.8%	57	28.2%
Χρήση εκπαιδευτικών υλικών και βιβλίων	140	69.3%	62	30.7%
Παιχνίδια και δραστηριότητες μέσα στην τάξη	141	69.8%	61	30.2%

Στο Διάγραμμα 2 δίνονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης σχετικά με τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών για το κατά πόσο το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά και τις στάσεις των νηπιαγωγών, επηρεάζουν τις περιβαλλοντικές αξίες των παιδιών. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως το 52.7% των νηπιαγωγών αναγνωρίζουν ότι το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά και τις στάσεις των νηπιαγωγών, επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τις περιβαλλοντικές αξίες των παιδιών. Αντίστοιχα, το 42.8% των νηπιαγωγών ανέφεραν πως το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά και τις στάσεις των νηπιαγωγών, επηρεάζουν σε αρκετά μεγάλο βαθμό τις περιβαλλοντικές αξίες των παιδιών. Συγκεντρωτικά, το 95.5% των νηπιαγωγών απάντησαν αρκετά ή πολύ στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Διάγραμμα 2. Αποτελέσματα για το κατά πόσο το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά και τις στάσεις των νηπιαγωγών, επηρεάζουν τις περιβαλλοντικές αξίες των παιδιών

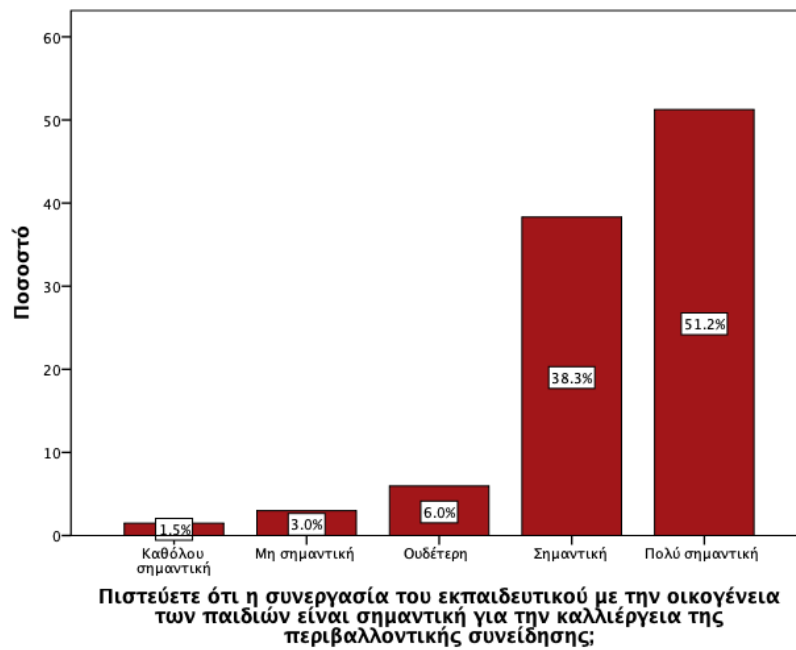
Στον Πίνακα 5 δίνονται τα ευρήματα της ανάλυσης σχετικά με το ποιοι κοινωνικοί παράγοντες έχουν τη μεγαλύτερη επιρροή στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά κατά την άποψη των νηπιαγωγών. Από τα ευρήματα προκύπτει πως το 95% (v=192) των νηπιαγωγών θεωρεί πως η οικογένεια έχει τη μεγαλύτερη επιρροή στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά. Αντίστοιχα, το 79.2% (v=160) των νηπιαγωγών αναγνωρίζει πως το σχολείο έχει τη μεγαλύτερη επιρροή στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά. Μικρότερο ποσοστό των νηπιαγωγών απάντησαν πως η κοινότητα 51% (v=103) ή τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

37.1% (v=75) έχουν τη μεγαλύτερη επιρροή στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά.

Πίνακας 5. Αποτελέσματα για το ποιοι κοινωνικοί παράγοντες έχουν τη μεγαλύτερη επιρροή στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά

	Ναι		Όχι	
	v	%	v	%
Οικογένεια	192	95.0%	10	5.0%
Σχολείο	160	79.2%	42	20.8%
Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	75	37.1%	127	62.9%
Κοινότητα	103	51.0%	99	49.0%

Στο Διάγραμμα 3 δίνονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης σχετικά με τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τη σημαντικότητα της συνεργασίας εκπαιδευτικού και οικογένειας των παιδιών για την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Η ανάλυση έδειξε πως το 89.5% των νηπιαγωγών αναγνωρίζει τη συνεργασία εκπαιδευτικού και οικογένειας των παιδιών ως σημαντική ή πολύ σημαντική στην διαδικασία καλλιέργειας της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά. Αντίστοιχα, μόλις το 4.5% των νηπιαγωγών δήλωσαν πως η συνεργασία εκπαιδευτικού και οικογένειας των παιδιών είναι καθόλου σημαντική ή μη σημαντική.

Διάγραμμα 3. Αποτελέσματα για τη σημαντικότητα της συνεργασίας εκπαιδευτικού και οικογένειας των παιδιών για την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης

Στον Πίνακα 6 δίνονται τα ευρήματα της ανάλυσης σχετικά με το ποιες κοινωνικές δεξιότητες καλλιεργούνται μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Από την ανάλυση με βάση το μέσο όρο προέκυψε πως οι κοινωνικές δεξιότητες που καλλιεργούνται σε μεγαλύτερο βαθμό μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης είναι η συνεργασία (MO=4.5, TA=0.7), η εν συναίσθηση (MO=4.5, TA=0.8), ο σεβασμός προς τους άλλους (MO=4.5, TA=0.8), η ομαδικότητα (MO=4.4, TA=0.7) και η ανάληψη ευθύνης (MO=4.4, TA=0.9). Επίσης, σύμφωνα με την άποψη των νηπιαγωγών μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε μεγάλο βαθμό καλλιεργούνται οι δεξιότητες επικοινωνίας (MO=4.2, TA=0.9), η προσαρμοστικότητα (MO=4.2, TA=0.9), η ενεργητική ακρόαση (MO=4.0, TA=1.0) και η διαχείριση συναισθημάτων (MO=4.0, TA=1.0).

Πίνακας 6. Αποτελέσματα για το ποιες κοινωνικές δεξιότητες καλλιεργούνται μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (1 = Καθόλου, 5 = Πάρα πολύ)

	ΜΟ	ΤΑ
Επικοινωνία	4.2	0.9
Συνεργασία	4.5	0.7
Εν συναίσθηση	4.5	0.8
Ενεργητική ακρόαση	4.0	1.0
Επίλυση συγκρούσεων	3.9	1.0
Διαχείριση συναισθημάτων	4.0	1.0
Ομαδικότητα	4.4	0.7
Ανάληψη ευθύνης	4.4	0.9
Σεβασμός προς τους άλλους	4.5	0.8
Προσαρμοστικότητα	4.2	0.9

Στον Πίνακα 7 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης σχετικά με τις στρατηγικές και πρακτικές που χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων στην καλλιέργεια της Περιβαλλοντικής Συνείδησης. Από την ανάλυση προκύπτει πως το 95.5% (v=193) των νηπιαγωγών χρησιμοποιεί παιχνίδια και δραστηριότητες. Μικρότερο αλλά σημαντικό ποσοστό νηπιαγωγών ανέφερε πως χρησιμοποιεί στρατηγικές και πρακτικές διδασκαλίας κοινωνικών δεξιοτήτων μέσω παιχνιδιού 68.3% (v=138), ενίσχυσης της συναισθηματικής νοημοσύνης 63.9% (v=129) και δημιουργίας υποστηρικτικού

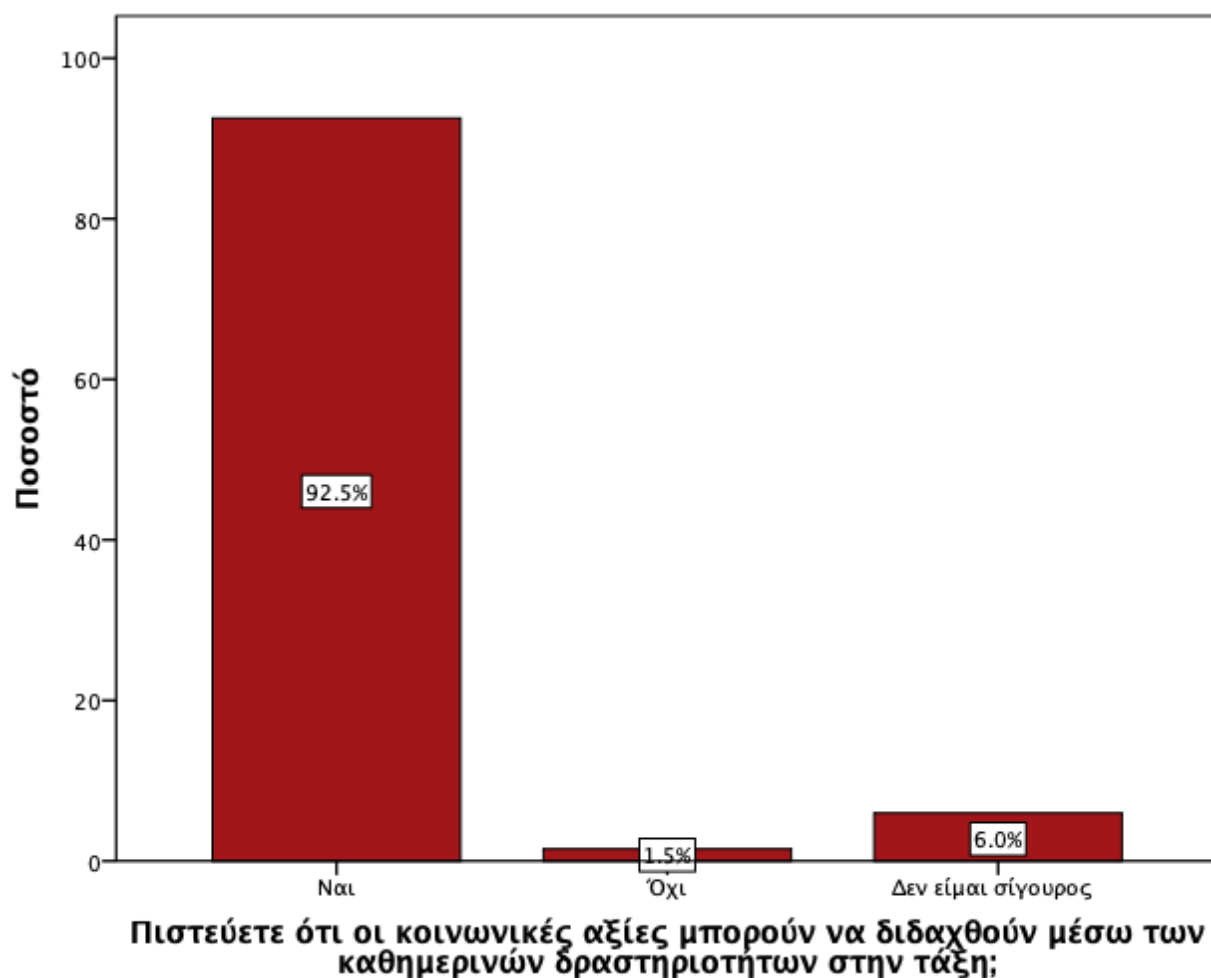

περιβάλλοντος 64.9% (v=131). Τέλος, το 52.5% (v=106) των νηπιαγωγών ανέφερε πως χρησιμοποιεί στρατηγικές και πρακτικές ενθάρρυνσης της αυτορρύθμισης και αυτονομίας.

Πίνακας 7. Αποτελέσματα σχετικά με τις στρατηγικές και πρακτικές που χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων στην καλλιέργεια της Περιβαλλοντικής Συνείδησης

	Ναι		Όχι	
	v	%	v	%
Παιχνίδια και Δραστηριότητες	193	95.5%	9	4.5%
Ενίσχυση της Συναισθηματικής Νοημοσύνης	129	63.9%	73	36.1%
Διδασκαλία Κοινωνικών Δεξιοτήτων Μέσω Παιχνιδιού	138	68.3%	64	31.7%
Δημιουργία Υποστηρικτικού Περιβάλλοντος	131	64.9%	71	35.1%
Ενθάρρυνση της Αυτορρύθμισης και Αυτονομίας	106	52.5%	96	47.5%

Από το Διάγραμμα 4 προκύπτει πως το 92.5% των νηπιαγωγών αναγνωρίζει πως οι κοινωνικές αξίες μπορούν να διδαχθούν μέσω των καθημερινών δραστηριοτήτων στην τάξη.

Διάγραμμα 4. Αποτελέσματα για το αν οι κοινωνικές αξίες μπορούν να διδαχθούν μέσω των καθημερινών δραστηριοτήτων στην τάξη

Στον Πίνακα 8 δίνονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης σχετικά με το κατά πόσο η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαμορφώνει διάφορες κοινωνικές αξίες που καθορίζουν την συμπεριφορά των νηπίων. Από την ανάλυση μέσου όρου προκύπτει πως η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό κοινωνικές αξίες όπως ο σεβασμός προς τους άλλους (MO=4.3, TA=0.9), η αειφορία και ο σεβασμός προς το περιβάλλον (MO=4.3, TA=1.0), η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια (MO=4.2, TA=0.9), ο ανθρωπισμός και η

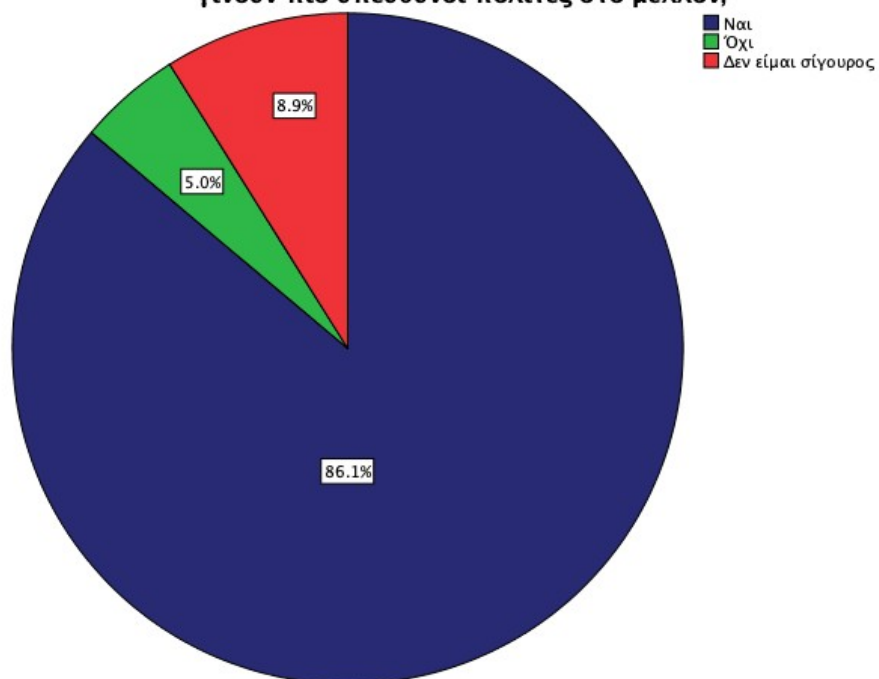
συμπόνια (MO=4.2, TA=1.0), η υπευθυνότητα και η ακεραιότητα (MO=4.2, TA=1.0) και η παιδεία και η συνεχής εκπαίδευση (MO=4.2, TA=1.0). Επιπλέον, οι νηπιαγωγοί αναγνωρίζουν πως σε αρκετά μεγάλο βαθμό η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαμορφώνει κοινωνικές αξίες όπως η δικαιοσύνη και η ισότητα (MO=4.0, TA=1.0), η συμμετοχή και η δημοκρατία (MO=4.0, TA=1.1), η πολύ- πολιτισμικότητα και αποδοχή της διαφορετικότητας (MO=3.9, TA=1.1) και η διαφάνεια και η ειλικρίνεια (MO=3.9, TA=1.1).

Πίνακας 8. Αποτελέσματα σχετικά με το κατά πόσο η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαμορφώνει διάφορες κοινωνικές αξίες που καθορίζουν την συμπεριφορά των νηπίων

	MO	TA
Σεβασμός προς τους άλλους	4.3	0.9
Αλληλεγγύη και αλληλοβοήθεια	4.2	0.9
Δικαιοσύνη και ισότητα	4.0	1.0
Διαφάνεια και ειλικρίνεια	3.9	1.1
Ανθρωπισμός και συμπόνια	4.2	1.0
Υπευθυνότητα και ακεραιότητα	4.2	1.0
Συμμετοχή και δημοκρατία	4.0	1.1
Αειφορία και σεβασμός προς το περιβάλλον	4.3	1.0
Πολύ-πολιτισμικότητα και αποδοχή της διαφορετικότητας	3.9	1.1
Παιδεία και συνεχής εκπαίδευση	4.2	1.0

Τέλος, από το Διάγραμμα 5 προκύπτει πως το 86.1% των νηπιαγωγών πιστεύουν πως τα παιδιά που καλλιεργούν περιβαλλοντική συνείδηση θα γίνουν πιο υπεύθυνοι πολίτες στο μέλλον.

Πιστεύετε ότι τα παιδιά που καλλιεργούν περιβαλλοντική συνείδηση θα γίνουν πιο υπεύθυνοι πολίτες στο μέλλον;

Διάγραμμα 5. Αποτελέσματα για το αν τα παιδιά που καλλιεργούν περιβαλλοντική συνείδηση θα γίνουν πιο υπεύθυνοι πολίτες στο μέλλον.

3.2. Ανάλυση των Δεδομένων

3.2.1. Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από το δείγμα των 202 νηπιαγωγών αναλύθηκαν αρχικά με περιγραφικές στατιστικές μεθόδους.

- Το 86,1% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι έχει παρακολουθήσει επιμορφωτικά σεμινάρια σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση, γεγονός που υποδηλώνει υψηλό ενδιαφέρον για το αντικείμενο.
- Το 73,8% των νηπιαγωγών ανέφερε ότι ενσωματώνει κοινωνικές αξίες στην καθημερινή διδακτική πρακτική τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα.
- Όσον αφορά τις προκλήσεις, το 59,4% των εκπαιδευτικών αναγνώρισε ως κύριο εμπόδιο την έλλειψη κατάλληλου διδακτικού υλικού, ενώ το 48,2% τόνισε ότι οι πιεστικές διδακτικές απαιτήσεις περιορίζουν την ενσωμάτωση κοινωνικών αξιών στην εκπαίδευση.
- Οι περισσότεροι νηπιαγωγοί ($MO = 4,21$, $TA = 0,74$) αξιολόγησαν θετικά την επάρκεια των υπαρχόντων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, ωστόσο το 42,7% θεωρεί ότι χρειάζονται περαιτέρω βελτιώσεις.

3.2.2. Επαγωγική Στατιστική Ανάλυση

Για την ανάλυση των συσχετίσεων και των διαφορών μεταξύ μεταβλητών, εφαρμόστηκαν επαγωγικές στατιστικές μέθοδοι.

- Συσχετίσεις μεταξύ επαγγελματικής εμπειρίας και αντιλήψεων: Η ανάλυση συσχέτισης Spearman έδειξε στατιστικά σημαντική θετική σχέση ($\rho = 0,37$, $p < 0,001$) μεταξύ της επαγγελματικής εμπειρίας των νηπιαγωγών και της συχνότητας ενσωμάτωσης κοινωνικών αξιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί με μεγαλύτερη προϋπηρεσία έτειναν να ενσωματώνουν πιο συχνά κοινωνικές αξίες στη διδακτική τους πρακτική.

- Επίδραση του μορφωτικού επιπέδου στη διδακτική πρακτική: Ο έλεγχος χ^2 (Chi-square) έδειξε ότι το μορφωτικό επίπεδο σχετίζεται σημαντικά με τη συχνότητα ενσωμάτωσης κοινωνικών αξιών ($\chi^2 = 15,78$, $p = 0,012$). Συγκεκριμένα, οι νηπιαγωγοί με μεταπτυχιακές σπουδές ανέφεραν μεγαλύτερη ενσωμάτωση κοινωνικών αξιών συγκριτικά με όσους διαθέτουν μόνο βασικό τίτλο σπουδών.
- Διαφορές στις αντιλήψεις ανάλογα με την επιμόρφωση: Η ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) αποκάλυψε στατιστικά σημαντικές διαφορές ($F = 6,92$, $p = 0,003$) στις αντιλήψεις των νηπιαγωγών για την αποτελεσματικότητα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ανάλογα με το επίπεδο επιμόρφωσης. Οι εκπαιδευτικοί που έχουν παρακολουθήσει εξειδικευμένα προγράμματα επιμόρφωσης είχαν σημαντικά πιο θετική στάση έναντι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.
- Προγνωστικοί παράγοντες ενσωμάτωσης κοινωνικών αξιών: Η πολλαπλή γραμμική παλινδρόμηση έδειξε ότι δύο μεταβλητές – η επιμόρφωση ($\beta = 0,42$, $p < 0,001$) και η διδακτική εμπειρία ($\beta = 0,35$, $p = 0,002$) – προβλέπουν σημαντικά τη συχνότητα ενσωμάτωσης κοινωνικών αξιών στη διδασκαλία. Αυτό υποδηλώνει ότι η συνεχιζόμενη επαγγελματική ανάπτυξη αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την εφαρμογή κοινωνικών αξιών στην εκπαίδευση.

3.3. Ανάλυση σύμφωνα με τις ερευνητικές υποθέσεις

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας με βάση τις ερευνητικές υποθέσεις που διατυπώθηκαν. Αναφορικά με την πρώτη ερευνητική υπόθεση, επιβεβαιώθηκε πως οι νηπιαγωγοί αναγνωρίζουν ότι στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης είναι σημαντικές κοινωνικές αξίες όπως η ανάπτυξη της υπευθυνότητας, του

σεβασμού και της αλληλεγγύης. Εκτός από τις προαναφερθείσες κοινωνικές αξίες, τα ευρήματα έδειξαν πως εξίσου σημαντικές είναι οι κοινωνικές αξίες όπως η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια, η συμπόνια, η υπευθυνότητα και η ακεραιότητα, η δικαιοσύνη και η ισότητα, η συμμετοχή και η δημοκρατία και η διαφάνεια και η ειλικρίνεια.

Αναφορικά με τη δεύτερη ερευνητική υπόθεση δεν επιβεβαιώθηκε πως οι νηπιαγωγοί δυσκολεύονται να εφαρμόσουν τις κοινωνικές αξίες στην περιβαλλοντική εκπαίδευση εξαιτίας πρακτικών δυσκολιών, όπως η έλλειψη υλικού ή επιμόρφωσης. Τα ευρήματα έδειξαν πως ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των νηπιαγωγών έχει συμμετάσχει ή συμμετέχει σε προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση (άνω του 70%) ενώ πάνω από το 90% των νηπιαγωγών ανέφεραν πως ενσωματώνουν δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμά τους σε καθημερινή, εβδομαδιαία ή μηνιαία βάση.

Τα ευρήματα σχετικά με την τρίτη ερευνητική υπόθεση δεν επιβεβαιώνουν πως τα υφιστάμενα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης είναι αναποτελεσματικά στην προώθηση κοινωνικών αξιών. Από τα ευρήματα προέκυψε πως οι νηπιαγωγοί αναγνωρίζουν πως μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε πολύ μεγάλο βαθμό προωθούνται κοινωνικές δεξιότητες όπως η συνεργασία, η εν συναίσθηση, ο σεβασμός προς τους άλλους, η ομαδικότητα, η ανάληψη ευθύνης, δεξιότητες επικοινωνίας, η προσαρμοστικότητα, η ενεργητική ακρόαση και η διαχείριση συναισθημάτων.

Τα ευρήματα σχετικά με την τέταρτη ερευνητική υπόθεση δεν επιβεβαιώνουν πως οι νηπιαγωγοί έχουν ανάγκη από περαιτέρω επιμόρφωση σχετικά με τη διδασκαλία κοινωνικών αξιών μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Από την ανάλυση προέκυψε

πως ένα πολύ μεγάλο ποσοστό νηπιαγωγών έχει λάβει επιμόρφωση σε ζητήματα διδασκαλίας κοινωνικών αξιών μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αναγνωρίζουν πως μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μπορούν να ενισχύσουν τις κοινωνικές αξίες των παιδιών και θεωρούν πως οι κοινωνικές αξίες μπορούν να διδαχθούν μέσω των καθημερινών δραστηριοτήτων στην τάξη στο υφιστάμενο σχολικό πλαίσιο. Πρακτικά αυτά τα ευρήματα δείχνουν πως οι νηπιαγωγοί δεν έχουν την ανάγκη για περισσότερη εκπαίδευση και κατάρτιση σε θέματα που αφορούν τη σύνδεση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με τις κοινωνικές αξίες, καθώς αναγνωρίζουν πως η υφιστάμενη κατάσταση είναι αποτελεσματική.

3.4. Συγκρίσεις και Αντιπαραθέσεις

Παρότι η υπάρχουσα βιβλιογραφία υποδηλώνει ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση στα νηπιαγωγεία αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις λόγω έλλειψης κατάλληλου προγράμματος σπουδών (Spiteri, 2022), η παρούσα έρευνα έδειξε ότι οι νηπιαγωγοί αξιολογούν θετικά την αποτελεσματικότητα των υπαρχόντων προγραμμάτων. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το υψηλό επίπεδο επιμόρφωσης των συμμετεχόντων, το οποίο ενδέχεται να τους επιτρέπει να προσαρμόζουν το υπάρχον εκπαιδευτικό υλικό ώστε να εξυπηρετεί καλύτερα τις ανάγκες της προσχολικής ηλικίας. Επιπλέον, ενώ ορισμένες έρευνες (Τίγκας & Φλογαΐτη, 2019) υποστηρίζουν ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση δεν ενσωματώνεται επαρκώς λόγω έλλειψης θεσμικού πλαισίου, τα ευρήματα της παρούσας μελέτης δείχνουν ότι οι νηπιαγωγοί καταβάλλουν σημαντική προσπάθεια ενσωμάτωσης κοινωνικών αξιών, ακόμα και σε συνθήκες περιορισμένων πόρων. Επιπλέον, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας συγκλίνουν με αρκετές έρευνες ενώ αποκλίνουν από κάποιες παρόμοιες έρευνες.

Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν πως η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην προσχολική εκπαίδευση σχετίζεται άμεσα με τις κοινωνικές αξίες των μαθητών (Ärlemalm-Hagsér, 2013), (Elliott & Young, 2016), (Hedefalk, Almqvist, & Östman, 2014). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η καλλιέργεια των περιβαλλοντικών αξιών των μαθητών μπορεί να επιτευχθεί μέσω των δράσεων ανακύκλωσης (Davis J. , 2018), (Duhn, 2012), (Knight, 2013), δράσεων καλλιέργειας φυτών (Knight, 2013), παιχνίδια και δραστηριότητες και εκδρομές στη φύση (Barratt Hacking, Cutter-Mackenzie, & Barrett, 2018), (Davis J. , 2018), (Gill, 2014), (Kornilaki, Skouteris, & Morris, 2021). Τα παραπάνω συμφωνούν με ευρήματα ερευνών που αναφέρουν πως η βιωματική μάθηση είναι αυτή που μπορεί να ενισχύσει τις περιβαλλοντικές αξίες και την περιβαλλοντική συνείδηση των μαθητών προσχολικής ηλικίας (Davis & Elliott, Research in Early Childhood Environmental Education: Looking Forward, Looking Back., 2014), (Murray, 2021), (Prince, 2010). Αναφορικά με τις κοινωνικές δεξιότητες καλλιεργούνται μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, επιβεβαιώθηκαν ευρήματα άλλων ερευνών που αναφέρουν πως η περιβαλλοντική εκπαίδευση συμβάλλει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων συνεργασίας, δεξιοτήτων εν συναίσθησης, σεβασμός προς τους άλλους, δεξιότητες ομαδικότητας και επικοινωνίας και δεξιότητες στη διαχείριση συναισθημάτων (Ärlemalm-Hagsér, 2013), (Cutter-Mackenzie, 2014), (Nickerson, 2024). Αντίστοιχα, επιβεβαιώθηκε πως οι κοινωνικές αξίες μπορούν να διδαχθούν μέσω των καθημερινών δραστηριοτήτων στην τάξη. Οι κοινωνικές αξίες που καθορίζουν την συμπεριφορά των νηπίων και διαμορφώνονται από την περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι ο σεβασμός προς το περιβάλλον, ο σεβασμός προς τους άλλους, η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια, η συμπόνια, η υπευθυνότητα και η δικαιοσύνη

(Ärlemalm-Hagsér, 2013), (Freire, 2020), (Gill, 2014). Σημαντική απόκλιση από άλλες έρευνες καταγράφεται στις ανάγκες επιμόρφωσης των νηπιαγωγών, καθώς στην παρούσα έρευνα προέκυψε πως μεγάλο ποσοστό των νηπιαγωγών ανέφεραν πως έχουν την κατάλληλη επιμόρφωση σε ζητήματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και προώθησης των κοινωνικών αξιών των παιδιών, ενώ άλλες μελέτες αναφέρουν αυξημένη ανάγκη επιμόρφωσης (Boyd, 2018), (Cutter-Mackenzie, 2014).

4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1. Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα ανέδειξε σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση και τη σύνδεσή της με την καλλιέργεια κοινωνικών αξιών στην προσχολική ηλικία. Ένα από τα βασικά ευρήματα είναι ότι ένα μεγάλο ποσοστό νηπιαγωγών έχει συμμετάσχει σε προγράμματα ή σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση, ενώ παράλληλα ανανεώνουν συχνά τις γνώσεις τους μέσω δια βίου μάθησης. Παρά την αυτοπεποίθηση που εκφράζουν οι νηπιαγωγοί για την επάρκειά τους, αναγνωρίζουν τη σημασία της επιμόρφωσης, καθώς θεωρούν ότι η κατάρτιση σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ενισχύει την αποτελεσματικότητά τους στη διδασκαλία περιβαλλοντικών αξιών στα παιδιά.

Η έρευνα ανέδειξε ότι οι κοινωνικές αξίες, όπως ο σεβασμός προς το περιβάλλον και τους άλλους, η αλληλεγγύη, η υπευθυνότητα, η συμπόνια και η δικαιοσύνη, συνδέονται άμεσα με την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Οι νηπιαγωγοί αναγνωρίζουν πως αυτές οι αξίες όχι μόνο βελτιώνουν την περιβαλλοντική συνείδηση των παιδιών, αλλά μπορούν και να ενισχυθούν μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση, δημιουργώντας έτσι μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ των δύο. Σημαντική είναι, επίσης, η πεποίθησή τους ότι τα παιδιά που καλλιεργούν περιβαλλοντική συνείδηση στην προσχολική ηλικία είναι πιθανότερο να εξελιχθούν σε υπεύθυνους πολίτες στο μέλλον.

Σε θεωρητικό επίπεδο, τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν τη συσχέτιση ανάμεσα στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και την ανάπτυξη κοινωνικών αξιών, καθώς η περιβαλλοντική εκπαίδευση φαίνεται να επηρεάζει θετικά τις αξίες αυτές, οι οποίες με τη σειρά τους

συμβάλλουν στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης των παιδιών. Σε πρακτικό επίπεδο, προτείνεται η δημιουργία περισσότερων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα νηπιαγωγεία, βασισμένων στη βιωματική μάθηση. Τέτοια προγράμματα θεωρείται ότι ενισχύουν τόσο τις κοινωνικές αξίες όσο και τη συνείδηση των παιδιών για το περιβάλλον.

Συνολικά, η έρευνα υπογραμμίζει τη σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική εκπαίδευση, καθώς προάγει αξίες όπως η υπευθυνότητα, ο σεβασμός, η αλληλεγγύη και η δικαιοσύνη, οι οποίες με τη σειρά τους διαμορφώνουν τις αντιλήψεις των παιδιών και ενισχύουν τη διάθεσή τους να προστατεύουν το περιβάλλον. Παρότι αρχικά υπήρχε η υπόθεση ότι τα υφιστάμενα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν είναι επαρκώς αποτελεσματικά, τα ευρήματα έδειξαν το αντίθετο. Το υψηλό ποσοστό νηπιαγωγών που έχουν επιμορφωθεί σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση φαίνεται να συμβάλλει καθοριστικά στην επιτυχία αυτών των προγραμμάτων, αποδεικνύοντας ότι οι εκπαιδευτικοί είναι πλέον ενημερωμένοι και επενδύουν ενεργά στην ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης και κοινωνικών αξιών στα παιδιά.

4.2. Περιορισμοί της Έρευνας

Η χρήση ποσοτικών μεθόδων, όπως τα ερωτηματολόγια, στην έρευνα έχει διάφορους περιορισμούς που πρέπει να ληφθούν υπόψη για την ακριβή ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι από αυτούς περιορισμούς:

1. **Περιορισμένη Εμβάθυνση στις Απόψεις:** Τα ερωτηματολόγια συνήθως περιλαμβάνουν κλειστές ερωτήσεις, οι οποίες δεν επιτρέπουν τη διερεύνηση βαθύτερων σκέψεων και απόψεων των συμμετεχόντων. Αυτό μπορεί να οδηγήσει

σε επιφανειακές απαντήσεις, οι οποίες δεν αντικατοπτρίζουν πλήρως τις αντιλήψεις τους.

2. **Αντιπροσωπευτικότητα του Δείγματος:** Τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων βασίζονται στο δείγμα που συμμετέχει στην έρευνα. Αν το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό του γενικού πληθυσμού, τα αποτελέσματα μπορεί να μην είναι γενικεύσιμα σε ευρύτερους πληθυσμούς.
3. **Κίνδυνος Ερμηνευτικών Λαθών:** Υπάρχει πιθανότητα οι συμμετέχοντες να ερμηνεύσουν τις ερωτήσεις με διαφορετικούς τρόπους, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει την ακρίβεια των απαντήσεων και, κατά συνέπεια, την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων της έρευνας.
4. **Περιορισμός στην Ευελιξία:** Δεδομένου ότι τα ερωτηματολόγια έχουν τυποποιημένες ερωτήσεις, δεν υπάρχει δυνατότητα προσαρμογής τους στις ειδικές ανάγκες κάθε συμμετέχοντα ή εξέτασης νέων ερευνητικών κατευθύνσεων που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια της συλλογής δεδομένων.
5. **Επιρροή της Προκατάληψης των Απαντήσεων:** Οι συμμετέχοντες μπορεί να απαντούν σύμφωνα με το τι θεωρούν κοινωνικά αποδεκτό ή με τρόπο που να εξυπηρετεί τις δικές τους προσδοκίες, αντί να εκφράζουν την πραγματική τους γνώμη. Αυτό επηρεάζει την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων.
6. **Απώλεια Σημασίας και Λεπτομέρειας:** Συχνά, οι σύντομες απαντήσεις δεν μπορούν να αποδώσουν την πολυπλοκότητα των απόψεων ή των συναισθημάτων των συμμετεχόντων, ενώ η απουσία μη λεκτικών στοιχείων μπορεί να οδηγήσει σε ελλιπή κατανόηση των δεδομένων.

7. **Δυσκολία στη Διασφάλιση της Ακρίβειας των Απαντήσεων:** Δεν υπάρχει πάντα τρόπος να διασφαλιστεί ότι οι απαντήσεις που δίνονται είναι ακριβείς ή ειλικρινείς, ειδικά όταν το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται ανώνυμα.

Αυτοί οι περιορισμοί υποδεικνύουν την ανάγκη για προσεκτική διαμόρφωση των ερωτηματολογίων και τη δυνατότητα ενσωμάτωσης συμπληρωματικών ερευνητικών μεθόδων, όπως ποιοτικές συνεντεύξεις, για την ενίσχυση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας των ερευνητικών ευρημάτων.

4.3. Συστάσεις για Μελλοντική Έρευνα

Για να ενισχυθεί η υπάρχουσα έρευνα στον τομέα των κοινωνικών αξιών και της περιβαλλοντικής συνείδησης στην προσχολική εκπαίδευση, είναι σημαντικό να εξεταστούν διάφορες προτάσεις για μελλοντική έρευνα. Μία σημαντική κατεύθυνση είναι η διερεύνηση της επίδρασης των πολιτισμικών παραγόντων στην κατανόηση και τη διδασκαλία των κοινωνικών αξιών και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα. Η σύγκριση διαφορετικών πολιτισμικών προσεγγίσεων μπορεί να αποκαλύψει κρίσιμες διαφορές ή ομοιότητες, που θα εμπλουτίσουν την κατανόησή μας για το πώς οι κοινωνικές αξίες ενσωματώνονται στην εκπαίδευση.

Επιπλέον, οι εκτεταμένες μελέτες περίπτωσης σε διάφορα εκπαιδευτικά πλαίσια μπορούν να προσφέρουν μια εις βάθος κατανόηση των πρακτικών που χρησιμοποιούνται για την ενσωμάτωση των κοινωνικών αξιών και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα αναλυτικά προγράμματα. Αυτές οι μελέτες μπορούν να ενσωματώσουν τόσο παραδοσιακές όσο και εναλλακτικές προσεγγίσεις, παρέχοντας έτσι μια ποικιλία παραδειγμάτων και πρακτικών.

Ένα ακόμη σημαντικό πεδίο για μελλοντική έρευνα είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της διδασκαλίας των κοινωνικών αξιών και της μακροπρόθεσμης επίδρασής τους στη διαμόρφωση περιβαλλοντικών συμπεριφορών. Αυτό θα μπορούσε να περιλαμβάνει τη συλλογή δεδομένων από ενήλικες που είχαν εκτεθεί σε αυτές τις αξίες κατά την προσχολική τους ηλικία, αναζητώντας έτσι τις μακροπρόθεσμες επιδράσεις αυτής της εκπαίδευσης.

Η επίδραση των νέων τεχνολογιών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση και την καλλιέργεια κοινωνικών αξιών αποτελεί ένα άλλο σημαντικό πεδίο έρευνας. Η μελέτη των ψηφιακών εργαλείων και πλατφόρμων μπορεί να αποκαλύψει πώς αυτά ενισχύουν ή περιορίζουν τη διδασκαλία των αξιών αυτών, επιτρέποντας την ανάπτυξη πιο αποτελεσματικών εκπαιδευτικών μεθόδων.

Αναγκαία είναι επίσης η αξιολόγηση των προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης για τους εκπαιδευτικούς. Η έρευνα σε αυτόν τον τομέα θα μπορούσε να αποκαλύψει το κατά πόσον τα υφιστάμενα προγράμματα είναι αποτελεσματικά και να προτείνει βελτιώσεις για την καλύτερη προετοιμασία των εκπαιδευτικών στην καλλιέργεια κοινωνικών και περιβαλλοντικών αξιών.

Τέλος, η συμμετοχική έρευνα δράσης, όπου οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν ως συν-ερευνητές, μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών διδασκαλίας, ενώ η διαπολιτισμική συγκριτική μελέτη θα αναδείξει τις διαφορές και θα συμβάλει στην κατανόηση των πολιτισμικών επιρροών στην εκπαίδευση. Επιπλέον, η ποιοτική έρευνα βασισμένη σε συνεντεύξεις με νηπιαγωγούς μπορεί να αποκαλύψει πιο

βαθιά τις αντιλήψεις και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στην εφαρμογή αυτών των πρακτικών.

Αυτές οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα στοχεύουν στην κάλυψη κενών στη βιβλιογραφία και στη βελτίωση της ποιότητας της έρευνας στον τομέα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και των κοινωνικών αξιών, με προτάσεις που να ενισχύουν την εκπαιδευτική πρακτική σε παγκόσμιο επίπεδο.

4.4. Προτάσεις για την Εκπαιδευτική Πρακτική

Η ενίσχυση της εκπαιδευτικής πρακτικής μπορεί να επιτευχθεί μέσα από διάφορες στρατηγικές και προσεγγίσεις. Καταρχάς, είναι κρίσιμο να ενσωματωθούν οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές αξίες στο αναλυτικό πρόγραμμα. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω δραστηριοτήτων και θεματικών ενοτήτων που προάγουν την κατανόηση των αξιών αυτών από τα παιδιά, ενώ η διαθεματική προσέγγιση μπορεί να συνδέσει την περιβαλλοντική εκπαίδευση με άλλες γνωστικές περιοχές όπως η γλώσσα και τα μαθηματικά (Tilbury, 2010).

Επιπλέον, η συνεχής επαγγελματική ανάπτυξη και υποστήριξη των νηπιαγωγών είναι ζωτικής σημασίας. Μέσω προγραμμάτων κατάρτισης που περιλαμβάνουν εργαστήρια, σεμινάρια και συμμετοχικές έρευνες, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ενισχύσουν τις δεξιότητές τους και να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση στην εφαρμογή κοινωνικών και περιβαλλοντικών αξιών στην τάξη (Cutter-Mackenzie, 2014). Παράλληλα, η χρήση νέων τεχνολογιών, όπως διαδραστικοί πίνακες και εκπαιδευτικά λογισμικά, μπορεί να προσφέρει στα παιδιά διαδραστικά και πολύ-αισθητηριακά ερεθίσματα, ενισχύοντας την κατανόηση περιβαλλοντικών προβλημάτων και κοινωνικών αξιών (Loun, 2012).

Η ανάπτυξη συνεργατικών δραστηριοτήτων μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Οι ομαδικές δραστηριότητες, όπως η φύτευση ή η φροντίδα ενός σχολικού κήπου, βοηθούν τα παιδιά να κατανοήσουν τη σημασία της συνεργασίας και της φροντίδας για το περιβάλλον (Davis J. , 2015). Επίσης, η ενσωμάτωση διαπολιτισμικών προσεγγίσεων στην περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορεί να προάγει την κατανόηση και τον σεβασμό διαφορετικών πολιτισμικών αντιλήψεων για το περιβάλλον, ενισχύοντας έτσι την ανάπτυξη ενός παγκόσμιου προσανατολισμού (Barraza, Duque-Aristizabal, & Rebolledo, 2014).

Τέλος, η συστηματική αξιολόγηση των προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και η χρήση ανατροφοδότησης από παιδιά και εκπαιδευτικούς μπορεί να οδηγήσουν σε σημαντικές βελτιώσεις της εκπαιδευτικής πρακτικής. Η αξιολόγηση αυτή πρέπει να εστιάζει όχι μόνο στα γνωστικά αποτελέσματα αλλά και στις αλλαγές στάσεων και συμπεριφορών (Rickinson, 2016). Αυτές οι προσεγγίσεις και στρατηγικές μπορούν να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία, προάγοντας τις κοινωνικές αξίες που είναι κρίσιμες για την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης στα νήπια.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adams, S., & Savahl, S. (2017). Nature as children's space: A systematic review. *The Journal of Environmental Education*, 48 (5), σσ. pp. 291-321,.
- Agyeman, J., Bullard, R., & Evans, B. (2002). Exploring the nexus: Bringing together sustainability, environmental justice and equity. *Space and Polity*, 6(1), σσ. 77-90.
- Ardoin, N., & Bowers, A. (2020). Early childhood environmental education: A systematic review of the research literature. *ScienceDirect. Educational Research Review*.
- Ärlemalm-Hagsér, E. (2013). Respect for Nature-A Prescription for Developing Environmental Awareness in Preschool. *ERIC*, v3 n1, σσ. 25-44.
- Barratt Hacking, E., Barratt, R., & Scott, W. (2007). Children's research into their local environment: Stevenson's gap, and possibilities for the curriculum of education for sustainable development. *Environmental Education Research*, σσ. Volume 13, Pages 22.
- Barratt Hacking, E., Cutter-Mackenzie, A., & Barrett, M. (2018). Sustainability and Environmental Education in Early Childhood. *International Journal of Early Childhood*, 50(1), σσ. 1-15.
- Barraza, L., Duque-Aristizabal, A., & Rebolledo, G. (2014). Environmental Education: An Evaluation of Three Educational Programmes in Colombia. *Environmental Education Research*, 20(3), σσ. 365-380.
- Bascope, M., Perasso, P., & Reiss, K. (2019). Systematic Review of Education for Sustainable Development at an Early Stage: Cornerstones and Pedagogical

Approaches for Teacher Professional Development. *MDPI. Teacher Professional Development in ESD*.

Berkes, F., Colding, J., & Folke, C. (2000). Rediscovery of traditional ecological knowledge as adaptive management. *Ecological Applications*, 10(5), σσ. 1251-1262.

Boyd, D. (2018). Early childhood education for sustainability and the legacies of two pioneering giants. *Early Years*, σσ. 38:2, 227-239.

Bruner, J. S. (1996). Στο *The culture of education* (σ. 224). Cambridge: Harvard University Press.

Chawla, L. (1998). Significant life experiences revisited: A review of research on sources of environmental sensitivity. *The Journal of Environmental Education*, 29(3), σσ. 11-21.

Chawla, L., & Cushing, D. (2015). Education for strategic environmental behavior. *Environmental Education Research*, σσ. Volume 13, Pages 437-452.

Creswell, J. W., & Creswell, D. (2018). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (5th ed.). *SAGE Publications, Inc*.

Cutter-Mackenzie, A. (2014). Young Children's Play and Environmental Education in Early Childhood Education. *Springer*.

Davis, J. (2015). Young Children and the Environment: Early Education for Sustainability. *Cambridge University Press*.

Davis, J. (2018). What is early childhood education for sustainability and does it matter? *Young Children and the Environment: Early Education for Sustainability*, σσ. 7-31.

- Davis, J., & Elliott, S. (2014). Research in Early Childhood Environmental Education: Looking Forward, Looking Back. *International Journal of Early Childhood*, σσ. 46(2), 183-201.
- Dietz, T., Fitzgerald, A., & Shwom, R. (2005). Environmental values. *Annual Review of Environment and Resources*, 30, σσ. 335-372.
- Duhn, I. (2012). Places for pedagogies, pedagogies for places. *Contemporary Issues in Early Childhood*, σσ. 99-107.
- Elliott, S., & Davis, J. (2020). Challenging taken-for-granted ideas in early childhood education: A critique of Bronfenbrenner's ecological systems theory in the age of post-humanism. • Elliott, S., & Davis, J. M. (2020). *Challenging taken-for-granted ideas in early childhood education: A critique of Bronfenbrenner's ecological systems theory in the age of post-humanism. Springer International Handbooks of Education*, σσ. 1119-1154.
- Elliott, S., & Young, T. (2016). Early Childhood Environmental Education Programs: Guidelines for Excellence. *North American Association for Environmental Education*, 1(1), σσ. 1-24.
- Ernst, J., & Burcak, F. (2019). Young Children's Contributions to Sustainability: The Influence of Nature Play on Curiosity, Executive Function Skills, Creative Thinking, and Resilience. *Environmental Education for Sustainability*.
- Freire, P. (2020). Pedagogy of the oppressed. *Toward a sociology of education*.
- Gill, T. (2014). The benefits of children's engagement with nature: A systematic review. *Natural England Commissioned Reports. Vol. 24, No. 2*, σσ. 10-34 .

- Hedefalk, M., Almqvist, J., & Östman, L. (2014). Education for sustainable development in early childhood education: a review of the research literature. *ResearchGate*.
- Huggins, V., & Evans, D. (2018). Children's Environmental Attitudes and Behaviors: Implications for Education in Early Childhood. *Early Childhood Education Journal*, 66, 589-597.
- Jackson, T. (2005). *Motivating sustainable consumption: A review of evidence on consumer behaviour and behavioural change*. GUILDFORD Surrey: University of Surrey.
- Knight, S. (2013). *Forest schools and outdoor learning in the early years*. London: SAGE publications.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. New York: Prentice-Hall.
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.
- Kornilaki, E. N., Skouteris, H., & Morris, H. (2021). Developing connections between healthy living and environmental sustainability concepts in Cretan preschool children: a randomized trial. *Early Child Development and Care*, 192(11), 1685-1698.
- Liao, C., Liao, Y., Chen, B., Tseng, Y., & Ho, W. (2022). Elementary Teachers' environmental Education Cognition and Attitude: a case study of the second largest city in Taiwan. *Sustainability*, 14(21), 14480.

- Liarakou, G., & Kalafati, M. (2023). Teaching Climate Change to Kindergarteners Through Art-Based Methods. *In University Initiatives on Climate Change Education*, σσ. 1-23.
- Louv, R. (2012). The Nature Principle: Human Restoration and the End of Nature-Deficit Disorder. *Algonquin Books*.
- McCree, M., Cutting, R., & Sherwin, D. (2022). Outdoor Learning and Sustainability Education in the Early Years. *Early Years Education*, 42(2), σσ. 1-14.
- Murray, J. (2021). Informal early childhood education: the influences of parents and home on young children's learning. *International Journal of Early Years Education*. Volume 29, Issue 2, σσ. 117-123.
- Nickerson, C. (2024). Functionalist Perspective on Education. *Simply Psychology*.
- Ohlsson, A., Borg, F., & Gericke, N. (2024). Education for sustainability in preschool: Swedish preschool teachers' perspectives. *COGENT EDUCATION*, VOL. 11, NO. 1,.
- Petkou, D., Andrea, V., & Anthrakopoulou, K. (2021). The impact of Training Environmental Educators: Environmental perceptions and Attitudes of Pre-Primary and Primary School teachers in Greece. *Education Sciences*, 11(6), σ. 274.
- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. New York: International Universities Press.
- Pretty, J., & Ward, H. (2001). Social capital and the environment. *World Development*, 29(2), σσ. 209-227.

- Prince, C. (2010). Sowing the Seeds: Education for Sustainability within the Early Years Curriculum. *European Early Childhood Education Research Journal*, σσ. 18(3), 273-284. doi:10.1080/1350293X.2010.500082.
- Rickinson, M. (2016). Evaluating Environmental Education: Research, Methods, and Applications. *Springer*.
- Rokeach, M. (1973). The nature of human values. *Free Press. APA Psycnet*.
- Schultz, P. W. (2000). Empathizing with nature: The effects of perspective taking on concern for environmental issues. *Journal of Social Issues*, 56(3), σσ. 391-406.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, σσ. 25, 1-65.
- Sims, L., & Falkenberg, T. (2013). Developing competences for education for sustainable development: A case study of Canadian faculties of education. *International Journal of Higher Education*, σσ. 2(4), 1-14.
- Somerville, M., & Williams, C. (2015). Sustainability education in early childhood: An updated review of research in the field. *Sage Journals. Volume 16, Issue 2*.
- Spiteri, J. (2022). Young children's understanding of environmental issues. In *Springer eBooks*, σσ. 1-17.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), σσ. 407-424.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human*

- Ecology Review*, 6(2), σσ. 81-97.
- Tilbury, D. (1995). Environmental education for sustainability: Defining the new focus of environmental education in the 1990s. *Environmental Education Research*, 1(2), σσ. 195-212.
- Tilbury, D. (2010). Education for Sustainable Development: An Expert Review of Processes and Learning. *UNESCO*.
- Tsevreni, I., Tigka, A., & Christidou, V. (2022). Exploring children's participation in the framework of early childhood environmental education. *Children S Geographies*, 21(3), σσ. 394-409.
- Türkoğlu, B. (2019). Opinions of preschool teachers and Pre-Service teachers on environmental education and environmental awareness for sustainable development in the preschool period. *Sustainability*, 11(18), 4925.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. United States of America: Harvard University Press.
- Παπανικολάου, Μ. Σ., Γαβρίλας, Α., & Κώτσης, Κ. (2024). Ενίσχυση της κατανόησης μαθητών προσχολικής ηλικίας για τη ρύπανση των υδάτων μέσω εκπαιδευτικής παρέμβασης. *13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Της Διδακτικής Των Φυσικών Επιστημών Και Νέων Τεχνολογιών Στην Εκπαίδευση*, 13, σσ. 1007-1013.
- Τίγκας, Ι., & Φλογαΐτη, Ε. (2019). Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική για τη μετάβαση από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη. *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία*, 1(1), σσ. 44–58.

6. ABSTRACT

This master's thesis, titled "Kindergarten Teachers' Perceptions of the Role of Social Values in Cultivating Children's Environmental Awareness," was conducted by Christina Tsacha, a postgraduate student in the Interdepartmental Master's Program *"Education for Sustainability and the Environment"* at the University of Thessaly, under the supervision of Professor Steriani Matsiouri, and was completed in January 2025.

This research examines kindergarten teachers' perceptions regarding the role of social values in environmental education and how these values are incorporated into teaching practices in early childhood education. The main objective of the study is to investigate the relationship between environmental education and social values, as well as to assess the effectiveness of existing programs in enhancing children's environmental awareness.

The study was conducted through a quantitative cross-sectional study using a questionnaire distributed to kindergarten teachers. This method enabled the collection of data reflecting educators' views and practices at a specific point in time. The data were statistically analyzed to identify trends and correlations between variables.

The research findings indicate that the majority of kindergarten teachers have received training in environmental education and the promotion of social values, which enhances the effectiveness of the programs implemented. Social values such as respect, solidarity, responsibility, and justice are recognized as integral to environmental education and are considered crucial for fostering children's environmental awareness. Furthermore, it was found that educators systematically incorporate activities that reinforce these values, despite initial assumptions about challenges in their implementation.

In conclusion, the research confirms the strong link between environmental education and social values and highlights the need for further strengthening of experiential programs. The findings suggest that early childhood education can play a crucial role in shaping environmentally responsible and socially conscious citizens.

Keywords: Social values, Environmental awareness, Preschool education, Environmental education programs, Role of kindergarten teachers.

7. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Φύλο

- Άντρας
- Γυναίκα

2. Ηλικία

- Έως 29 ετών
- 30-40
- 41-50
- 51-60
- 61 και άνω

3. Έτη προϋπηρεσίας

- 0-3
- 4-10
- 11-20
- 21-30
- 31 και άνω

4. Ανώτερο επίπεδο σπουδών

- Πτυχίο
- Δεύτερο πτυχίο
- Μεταπτυχιακό

- Δεύτερο μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό
- Άλλο: _____

5. Έχετε συμμετάσχει ή συμμετέχετε σε προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση;

- Ναι
- Όχι

6. Πόσο συχνά ανανεώνετε τις γνώσεις σας σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μέσω δια βίου μάθησης;

- Πολύ συχνά
- Συχνά
- Σπάνια
- Ποτέ

7. Πόσο σημαντική θεωρείτε την επιμόρφωση σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για την επαγγελματική σας ανάπτυξη;

- Πολύ σημαντική
- Σημαντική
- Ουδέτερη
- Μη σημαντική
- Καθόλου σημαντική

8. Πόσο επηρεάζει η κατάρτιση σας σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης την αποτελεσματικότητα σας στη διδασκαλία περιβαλλοντικών αξιών στα παιδιά;

- Πολύ
- Αρκετά
- Μέτρια
- Λίγο
- Καθόλου

9. Πόσο σημαντική θεωρείτε την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας;

- Πολύ σημαντική
- Σημαντική
- Ουδέτερη
- Μη σημαντική
- Καθόλου σημαντική

10. Πόσο συχνά ενσωματώνετε δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμά σας;

- Καθημερινά
- Εβδομαδιαία
- Μηνιαία

- Σπάνια
- Ποτέ

11. Ποια θεωρείτε ότι είναι η πιο αποτελεσματική μέθοδος για τη διδασκαλία περιβαλλοντικών αξιών στα παιδιά; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις).

- Βιωματική μάθηση
- Θεωρητική διδασκαλία
- Χρήση πολυμέσων
- Ομαδικά έργα
- Άλλο: _____

12. Ποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες χρησιμοποιείτε για να διδάξετε περιβαλλοντικές αξίες στα παιδιά; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Εκδρομές στη φύση
- Ανακύκλωση στο σχολείο
- Καλλιέργεια φυτών
- Χρήση εκπαιδευτικών υλικών και βιβλίων
- Παιχνίδια και δραστηριότητες μέσα στην τάξη
- Άλλο: _____

13.Πόσο πιστεύετε ότι το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά και τις στάσεις σας, επηρεάζουν τις περιβαλλοντικές αξίες των παιδιών;

- Πολύ
- Αρκετά
- Μέτρια
- Λίγο
- Καθόλου

14.Ποιοι κοινωνικοί παράγοντες θεωρείτε ότι έχουν τη μεγαλύτερη επιρροή στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Οικογένεια
- Σχολείο
- Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
- Κοινότητα
- Άλλο: _____

15.Πιστεύετε ότι η συνεργασία με την οικογένεια των παιδιών είναι σημαντική για την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης;

- Πολύ σημαντική
- Σημαντική

- Ουδέτερη
- Μη σημαντική
- Καθόλου σημαντική

16. Κατά πόσο πιστεύετε ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση καλλιεργεί τις παρακάτω κοινωνικές δεξιότητες;

Πάρα πολύ – Πολύ – Μέτρια – Λίγο - Καθόλου

- Επικοινωνία
- Συνεργασία
- Εν συναίσθηση
- Ενεργητική ακρόαση
- Επίλυση συγκρούσεων
- Διαχείριση συναισθημάτων
- Ομαδικότητα
- Ανάλυση ευθύνης
- Σεβασμός προς τους άλλους
- Προσαρμοστικότητα

17. Ποιες στρατηγικές και πρακτικές χρησιμοποιείτε για την καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων στην καλλιέργεια της Περιβαλλοντικής Συνείδησης. (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Ομαδικά Παιχνίδια και Δραστηριότητες

- Ενίσχυση της Συναισθηματικής Νοημοσύνης
- Διδασκαλία Κοινωνικών Δεξιοτήτων Μέσω Παιχνιδιού
- Δημιουργία Υποστηρικτικού Περιβάλλοντος
- Ενθάρρυνση της Αυτορρύθμισης και Αυτονομίας

18.Πιστεύετε ότι οι κοινωνικές αξίες μπορούν να διδαχθούν μέσω των καθημερινών δραστηριοτήτων στην τάξη;

- Ναι
- Όχι
- Δεν είμαι σίγουρος/η

19.Σε ποιο βαθμό από το 1 έως το 5 πιστεύετε ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση διαμορφώνει τις κοινωνικές αξίες που καθορίζουν την συμπεριφορά των νηπίων; (Το 1 είναι το λιγότερο και το 5 το περισσότερο)

- Σεβασμός προς τους άλλους
- Αλληλεγγύη και αλληλοβοήθεια
- Δικαιοσύνη και ισότητα
- Διαφάνεια και ειλικρίνεια
- Ανθρωπισμός και συμπόνια
- Υπευθυνότητα και ακεραιότητα
- Συμμετοχή και δημοκρατία
- Αειφορία και σεβασμός προς το περιβάλλον

- Πολύ-πολιτισμικότητα και αποδοχή της διαφορετικότητας
- Παιδεία και συνεχής εκπαίδευση

20. Πιστεύετε ότι τα παιδιά που καλλιεργούν περιβαλλοντική συνείδηση

θα γίνουν πιο υπεύθυνοι πολίτες στο μέλλον;

- Ναι
- Όχι
- Δεν είμαι σίγουρος/η